

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Dési János
Hoffman Iván
Itamár József-Kesz
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

A megjelenést támogatja:

Nemzeti Kulturális
Alapprogram,

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Ronald S. Lauder Alapítvány,
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft

A kéziratok szerkesztése
lezárlt: 2003. december 15-én.
Szerkesztőség
és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665
Szerkesztőségi órák
és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként 16–17 óráig.

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Előfizethető a kiadó-
hivatalban, illetve
postautalványon az OTP
11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Szikra Lapnyomda Rt.
Felelős vezető:
Matolcsy Miklós vezérigazgató
Internet:
www.szikralapnyomda.hu
E-mail: szikra.kervigh@szikra
lapnyomda.hu

T A R T A L O M

HAZAI DOLGAINK

- 4 Olvasóink írják
- 3 „Nálunk hétszáz magyarországi
zsina góga képe található meg”
- 5 „A trauma okozta seb
gyógyítható” – Beszámoló
a KÚT konferenciájáról
- 7 Csökkenő források, higgadt
viták – Beszámoló a BZSH és
a Mazsihisz közgyűléseiről

KIK AZOK A NEOKONOK?

- 9 Seres László:
A neokon kihívás
- 10 Láncki András:
A neokonzervatív filozófia
- 13 Irving Kristol:
A neokonzervatív
meggyőződés

16 Ellentétes trendek

az amerikai zsidóságban –
Manfred Gerstenfeld interjúja
Norman Podhoretzcel

18 Gadó János:

A neokonzervatív külpolitika
és Izrael

20 Novák Attila:

Az a harc lesz a végső
– A neokonzervativizmus
helyzete Magyarországon

KULTÚRA

22 Rónai András:

Csillag a bocskain

27 Karády Viktor:

Az ezredvégi honi zsidóság
önképe

32 Könyvmoly

Summary

This month we publish a selection of writings on neo-conservatism, which has become influential in the United States while in Hungary so far it has only been discussed in a leftist (and in an extreme right wing) interpretation. In his introduction **László Seres** puts it this way: “it has been evoked by three phenomena: the crisis and fakeness of (extreme) leftist anti-culture; the fact that the traditional political right has become out of date; and the post-Vietnam paralysis of American foreign politics.” **András Láncki** philosopher introduces the spiritual ancestors of neo-conservatives: “neo-conservatives were not attracted to religious fundamentalism, instead philosophy became important, those thoughts of modern political philosophy in particular which questioned modernity. As for their roots, neo-conservatives have a philosophical bias, although most of its representatives are not actual philosophers, but people who have worked in the field of social sciences or journalism.” We have selected some pieces by the „classic authors” of the movement - **Irving Kristol** and **Norman Podhoretz**. In another article „Neo-conservative foreign politics and Israel” **János Gadó** claims: “It is only the neo-conservative way of thinking which is capable of taking Israel for what it actually is: a country struggling to survive while the surrounding Arabic world refuses to accept its existence. At the same time the so-called ‘progressive’ European thinkers look at Israel through the distorting mirror of their own tempers and ide-

ological constructions.” **Attila Novák** tried to find out what roots these American born thoughts could find here in Hungary, where „anachronistic left-wing traditions spread as a reaction to the increasing anti-Semitism on the political right: ‘aufklärung’, the emptiness of being a ‘citizen of the world’, the rigid refusal of religious traditions, or the revolutionary spirit which is always ready to free further – real or constructed groups.”

„Wounds caused by trauma can be healed” is an article on how KÚT (Fountain), a psychotherapeutic workshop operates. KÚT aims to help – if necessary through more than one generation – those who suffer from the trauma of the Holocaust.

In 1985 **Chava** and **Joseph Lusztig** decided to establish the Memorial Museum of Hungarian Speaking Jewry in the Israeli town of Tsfat. The founders of the museum told Szombat about the key role this institution plays in getting Israeli people know about the history of Hungarian Jews.

Viktor Karády sociologist wrote a detailed assessment of a sociological survey. Szombat has already published a short summary of this study – “Jews in today’s Hungary” – by **András Kovács**.

We publish parts of **András Rónai**’s memoirs. The actor – born in Budapest in 1932 – first appeared on stage at the age of ten, and played in a Hungarian film in 1945. Since 1949 he has been living in Israel where he was the leading actor of the national Theatre (Habima) through many years.

Olvasóink írják

„Ilyen magas mércének egy múzeum nem tud megfelelni”

2003. októberi számukban *Gettó* vagy *misszió* címmel Pécsi Katalin beszámolót közölt a Sziget Fesztivál zsidó eseményeiről. A cikk erős kritikát fogalmaz meg a holokauszt-emléksátor záró beszélgetéséről.

Nem az a baj az amúgy általam tisztelt cikkíróval, hogy nem akarta megérteni, mire gondol Babarczy Eszter, amikor azt mondja, hogy nem a Holokauszt Múzeum az, amely egy húszéves lánynak segíteni tud abban, hogy megértse túlélő anyját. Pedig belátható, hogy ilyen magas mércének egy múzeum nem tud megfelelni, az összes érintett szubjektív véleménye nélkül a bemutatott történet sosem lesz teljes. Sikerenk számít az is, ha gondolatokat, érzelmeket, empátiát tud ébreszteni azon húszévesek nemelyikében, akiket a holokauszt témája

(Folytatás a 6. oldalon)

Szigorú korlát(oltság)ok

1/2003. Igazgatói utasítás

Az utóbbi időben elharapódzott anomáliák, melyek az étkezésre és az öltözködésre vonatkoznak az alábbiakat rendelem el.

A hitközség épületében valamennyi férfi dolgozó kipa viselésére kötelezett. Női dolgozóink az épületben nadrágot nem viselhetnek, továbbá olyan ruházatot sem, mely meztelen testrészt láttatni enged.

A hitközség épületébe élelmiszert, kivéve gyümölcsöt és a kóserügyi szabályoknak megfelelően üdítőt kívül mást behozni szigorúan tilos.

Utasításom végrehajtását a biztonsági szolgálaton keresztül ellenőriztetni fogom.

Felhívom dolgozóink figyelmét, hogy mindenkitől elvárom az Istentiszteleteken való részvételt, ez vonatkozik a nem felekezethez tartozó munkatársakra is, akik értelemszerűen saját vallásuknak megfelelő templomi szertartáson vesznek részt, erről, ha szükségesnek ítélem, igazolást fogok bekérni.

Jelen utasításom folyó hó 15-én lép hatályba, a betartását szigorúan fogom ellenőriztetni.

Budapest, 2003. október 14.

Zoltai Gusztáv
ügyvezető igazgató

MINDEN OSZTÁLY
INTÉZMÉNY

Hanukafesztivál – szervezés felsőfokon

Nagyszabású hanukai rendezvénysorozatot szerveztek a Hasomer Hacair, a UJS, a Kidma, a Habonim Dror és a Bálint Ház aktivistái, melynek idén először nagyszabású médianyilvánosságot is sikerült teremteniük.

Ha valaki nem volt jelen a Scheiber Sándor Iskolában megrendezett bálon, ahol a Zanzibár és a Madarak Házibuli zenekar húzta a talpalávalót, a Merlin Színházban, ahol gyerekprogramok, irodalmi kávéház (Heller Ágnes, Karády Viktor, Karinthy Márton, Réz András, Szántó T. Gábor és Varró Dániel), majd Pa-Dö-Dö, David Yengibarjan, Szilvassy Gipsy Band és a Besh O'Drom kocert következett, az magára vessen, nem mondhatja, hogy nem tudta, miről marad le.

Az idősebb nemzedékre is gondoltak a fiatalok, akik a Goldmark teremben vehettek részt ünnepi vacsorán, s Fellegi Balázs és a Huberman vonósnegyes koncertjén.

A rendezvénysorozat azonban nemcsak a szórakoztatásra összpontosított. Régi adósságot törlesztettek a fiatal szervezők, amikor Hanukaritasz címmel egész napos jótékonyági akcióval lepték meg kórházak, idősok otthona, nevelőintézetek és hajléktalanszállók lakóit.

Nem csupán megjelenítették a zsidó hagyomány egyik fontos elemét a karácsonyi adakozás hangulatában fürdőző fővárosban, jelezve azt, ami sajátos és mégis mindenkit összeköt, hanem mindezt tudatosítani is igyekeztek a nyilvánosságban.

Fontos volna, hogy e tudatosság megjelenjen a zsidó közösség egészének képviseletében, arculatának formálásában, és olyan alkalmakkor, amikor az egész társadalmat érintő válsághelyzetek adódnak (pl. árvíz, hajléktalanügy), a zsidó közösség vezetése is jelezze: emberiség dolgában hagyományaihoz hűen, felelősségteljesen, bölcsen jár el. Értékeinek tudatában, és tegyük hozzá, átgondolt politikai érdekeinek megfelelően. Nem árt magunkban is tudatosítani, és a társadalom felé is közvetíteni az üzenetet: közünk van egymáshoz.

Ugyancsak fontos volna, ha a rendezvényt szervező, s az ifjúsági szervezeteket vezető fiatalok – akik életkorukból adódóan más élményekkel rendelkeznek, s másként is kommunikálnak, mint a közösség politikai képviselői – nagyobb szerepet kaphatnának a zsidóság nyilvánosság előtti arculatformálásában. Ez alkalommal is példát nyújtottak abból, hogyan kell megjeleníteni vallási-kulturális értékeinket. Üdvös volna, ha e koncepciózus szervezőkészség, „ész és szív” együttműködése közéleti tapasztalatokkal egészülhetne ki, megteremtve a XXI. század magyarországi zsidó közösségének új politikusnemzedékét.

„Nálunk hétszáz magyarországi zsinagóga képe található meg”

Chava és Jozsef Lusztig 1985-ben elhatározták, hogy Izraelben megalakítják a magyar nyelvterületről származó zsidóság emlékmúzeumát. A megvalósult elképzelésről és a múzeum jelenlegi helyzetéről beszélgettünk velük legutóbbi budapesti látogatásuk során.

– A nyolcvanas években úgy hittem, azért tartják szükségesnek a magyar zsidóság emlékmúzeumát a távoli Cfáton létrehozni, mert az akkori Magyarországon, az akkori hitközségi vezetés mellett fennállt a veszély, hogy a sok értékes dokumentum és emlék elkallódik.

– Ez csak az egyik ok. A másik az, hogy a magyar nyelvű zsidóságról Izraelben szinte semmit nem tudnak. Más országok zsidó közösségeiről sokkal több az információ. Izraelben számos intézmény van, amely egy-egy ország zsidó közösségének állít emléket, a legnagyobb ezek közül az iraki zsidók (a „babiloni zsidók”) múzeuma, de van múzeuma a német, olasz, marokkói zsidóságnak is. Mindezek magánkezdeményezésre jöttek létre. Izrael Állam a tel-avivi nagy Diaszpóra Múzeumot tartja fenn.

– Amikor kitalálták, hogy múzeumot létesítenek, milyen anyag állt a rendelkezésükre?

– Helyes kifejezés az, hogy „kitaláltuk”. Ez először valóban nem volt több egy ötletnél. Először körülnéztünk az országban, nem létezik-e már máshol hasonló kezdeményezés, mert ha

igen, ahhoz csatlakoztunk volna. A következő lépés az volt, hogy 1985-ben létrehoztunk egy alapítványt. Az alapítók közt nem volt történész vagy muzeológus – csak az ügy iránt elkötelezett orvosok, pedagógusok, üzletemberek. A „gyűjteményt” először a férjem munkahelyén egy fiókban, aztán két fiókban tároltuk. Amikor már túlságosan sok lett az anyag, igénybe vettük egy muzeológus segítségét, aki elmagyarázta nekünk az alapfogalmakat. Aztán idővel mi is megtanultuk a szakmát. Ma már saját – részmunkaidős – muzeológusunk és tárlatszervezőnk van, egy történész professzor is segíti a munkánkat, egy szoftverszakértő külön a mi számunkra fejleszt programokat, és van egy titkárnőnk is. Amikor az alapítvány létrejött, elkezdtük hirdetni. Nem újságban, mert erre nem volt pénzünk, hanem barátok és ismerősök útján. Legnagyobb csodál-

kozásunkra elkezdett ömleni az anyag: iratok, dokumentumok és tárgyi emlékek egyaránt. Más múzeumok vezetői máig sem értik, hogyan jöhetett létre kizárólag kapott anyagokból múzeum. Mi ugyanis semmit nem vásároltunk, gyűjteményünk minden darabját kaptuk, elsősorban Izraelből. Ebbe beleértendő a tizenkétezer kötetes – túlnyomórészt magyar nyelvű – könyvtárunk is. Ma már a bennünket támogató budapesti alapítvány segítségével is gyarapodik a könyvtár: a fontosabb könyvek kiadóitól kérnek egy példányt számunkra. A mi múzeumunkban kutatások nem folynak, de jó kapcsolataink vannak a magyarországi kutatóhelyekkel. Gyakran jönnek hozzánk érrettségiző fiatalok, akik a mi anyagainkból írják a dolgozatukat, s nekik sokat segít, ha fényképek, dokumentumok segítségével ismerkedhetnek meg a magyar zsidóság múltjával.

– Hogyan sikerült pénzt szerezni a múzeum céljaira?

– Amikor 1985-ben az alapítványt létrehoztuk, Izrael Állam ilyen célra már nem adott pénzt. Ez a korszak nagyjából 1967-ben lezárult. Ezért alternatív megoldás után kellett néznünk. Kézenfekvő volt, hogy a múzeum a mi lakhelyünkön, Cféton létesüljön, ahol a városi tanács legtöbb tagja a tanítványunk volt. Én magam évekig dolgoztam a város kulturális központjában, így ezen a vonalon is sok kapcsolatom volt. A város vezetése mellénk állt, és minden segítséget megadott. Helyiséget kaptunk, és lehetőséget a városi infrastruktúra használatára. Hangsúlyozom: a városi vezetés tagjai közül senki nem volt magyarországi származású. Időközben megkerestünk minden szóba jöhető állami intézményt, támogatás reményében. A kulturális minisztériumtól kaptunk is segítséget a kiállítás tárgyi feltételeinek javítására: tárlók kialakítása, világítás, katalogizálás stb. Megszerveztük Izraelben a múzeum baráti körét, amely – családtagokkal együtt – ma már háromezer főt számlál. De magyarországi és amerikai barátaink listája is igen hosszú.

– Pénzbeli támogatást nem kaptak?

– Egyetlen alkalommal, örökség folytan jutottunk egy nagyobb pénzösszeghez, amelyet letétbe helyeztünk egy bankban, és a kamatait fordítjuk a múzeum fenntartására. A múzeum baráti köre is részt vesz a kiadásokban, továbbá a Claims Conference is ad támogatást a holokauszttal kapcsolatos projektekre. Ma már számítógépes adatbázis őrzi a múzeum minden anyagát. Ugyanitt ezerkétszáz hitközségről találhatók információk – egyikről sok, másíkról kevés. 3400 híres magyar zsidó személyiség adatait is számítógépen rögzítettük.

– Ma már nem kell attól tartani, hogy a magyar zsidóság tárgyi emlékei, dokumentumai elkallódnak. Magyarországon is kialakult az erre szolgáló infrastruktúra. Épül a holokausztmúzeum. Ilyen intézményrendszer mellett hogyan képzelik el a cfáti múzeum jövőjét?

– Mi voltunk az elsők, akik felajánlottuk az együttműködést a holokausztmúzeumnak: már tárgyaltunk is **Darányi András** igazgatóval. A cfáti múzeum helyzetén azonban ez nem változtat, hiszen nem minden, a ma-

gyar zsidóság iránt érdeklődő izraeli fog eljönni Magyarországra. Azonkívül a budapesti holokausztmúzeummal ellentétben a cfáti múzeum a holokauszt előtti zsidó közösségek emlékeit őrzi. Fontos, hogy minden hitközségről legyen valami megfogható emlék: akár egy kilincs egy hajdani templomból, vagy egy fénykép a hajdani iskoláról. A holokauszt számadatai megfoghatatlanok, de ha egy hozzánk ellátogató iskolai osztálynak megmutatom egy hajdan volt másik iskolai osztály fényképét, ez mindjárt közelebb hozza őket ahhoz a korhoz. Több mint ötszáz helység temetőjéről vannak fényképeink. Ezt először mi kezdtük el feldolgozni. Ez inkább emlék, mint rendszeres gyűjtemény, mivel többnyire csak az olvasható feliratú sírkövek fényképeit gyűjtjük. Egy munkatársunk Somogy megyében felkutatta az összes zsidó temetőt – köztük olyanokat, amelyeket még a helybeliek sem ismertek. Ezenfelül igyekezett felkutatni és lefényképezni az összes fellelhető tárgyi emléket, és beszélni a még élő tanúkkal. Így lehetővé válik, hogy olyan izraeliek, akiknek magyar felmenőik vannak, de nem ismerik származásuk történetét, a gyűjteményünk segítségével ezt kikutassák.

– Magyarországon már nagyon sokan foglalkoznak a zsidósággal kapcsolatos anyaggyűjtéssel.

– Minél többen foglalkoznak ilyen anyagok gyűjtésével, annál több emlék marad. Mi a legkisebb papirost is megőrizzük, és téma szerint kategorizáljuk az adatbázisban. Izraelben elismerten az egyik legszakszerűbben dolgozó intézmény vagyunk. Nálunk nincs bürokrácia, bármikor szívesen rendelkezésre bocsátjuk minden anyagunkat a hozzánk érkező kutatóknak. Ha szabad illet mondanom, bennünket szeretnek a hozzánk érkezők. Nálunk hétszáz magyarországi zsinagóga képe található meg. Vannak olyan magyar városok, amelyek várostörténeti kiadványuk szerkesztése során hozzánk fordultak, mert nem volt egyetlen képük sem az egykori zsinagógáról. És hol van még összegyűjtve több százezer magyar holokausztáldozat neve? De a gyűjteményünknek van olyan része is, amely Izraelről szól: nálunk megtalálható minden Magyarországról származó katona fényképe és életrajza, aki Izrael védelmében esett el.

Gadó János

■ 1990-ben **Virág Teréz** szervezte meg a magyar holokauszt-túlélők első beszélgetőcsoportját. A KÚT-nak elnevezett csoport, bár természetesen változó résztvevőkkel és vezetéssel, azóta is működik. Azonos maradt az összejövetelek célja is, melyet az alapításkor Virág Teréz a következőképpen fogalmazott meg: *„A csoportnak, bár tagjai önmagukat egészségesnek tekintik, mégis van terápiás hatása. Ismeretes, hogy Magyarországon a holokauszt okozta trauma feldolgozását megnehezítette a háborút követő, 40 évig tartó diktatórikus rendszer. Nagyon sok zsidó család eltitkolta származását, múltjáról, szenvedéseiről nem beszélt. A csoport azt a célt szolgálja, hogy megkönnyítsük a résztvevőknek azt, hogy beszéljenek múltjukról, és ezzel feloldjuk a generációk közötti kommunikációs zárlatot is. Több alkalommal hangzottak el olyan beszámolók az első generációs résztvevők részéről, amelyekről saját gyermekeikkel, házastársaikkal soha nem tudtak beszélni. A fiatalabb résztvevők ezzel olyan titok ismerőivé váltak, amit viszont szüleiktől eddig soha nem tudhattak meg. Mindez – érthető módon – egyben mindhárom generációnál a zsidó identitás megerősödését, vállalását eredményezi.”*¹

Néhány évvel később a beszélgetőcsoportokon részt vevő pszichológusok, pszichiáterek és pedagógusok Virág Teréz vezetésével létrehozták a társadalmi traumatizációra, elsősorban a holokauszt-túlélők pszichoterápiájára specializálódott szakrendelést, amely megtartotta a KÚT nevet. A KÚT szellemi alapvetése szerint *„a társadalmi traumatizáltság abban különbözik az egyéb traumáktól, hogy mindennél hatékonyabb rombolást végez, továbbá, hogy ez a rombolás nemcsak az érintett egyénben hoz létre tudattalanul is fájdalmas sérülést, hanem képes hatni a második, sőt a harmadik generációra is. (...) A trauma okozta seb azonban gyógyítható.”*²

A KÚT tevékenysége a későbbiek során folyamatosan bővült: az egyéni szakrendelésen kívül munkatársai beszélgetéseket szerveztek középiskolások számára az előítéletekről és a holokausztról, valamint értelmileg sérült gyerekek számára kreatív csoportos foglalkozásokat vezettek, majd 1995-től a rendelőben kialakított módszerek széles körben való bemutatása érdeké-

„A trauma okozta seb gyógyítható”

Beszámoló a KÚT konferenciájáról

ben a KÚT rendszeresen jelentetett meg tanulmányköteteket, 1996-tól pedig két évente rendezett szakmai konferenciáin mutatta be munkáját és legújabb eredményeit.³

A KÚT életében fordulópontot jelentett megalapítója, karizmatikus szellemi és szakmai vezetője, Virág Teréz három évvel ezelőtti, váratlan halála. Bár az alapítvány munkája **Bárdos Katalin**, az alapító lányának vezetésével töretlenül folytatódott, a KÚT stábjának ettől kezdve már nem csupán a KÚT-hoz forduló pszichés problémáival, de saját gyászával, valamint útkeresésének kérdéseivel is szembesülnie kellett. E gyázmunka sikerességét jelzi, hogy a KÚT szellemiségére jellemző újítások sora azóta is folytatódott: hasonló területeken tevékenykedő szervezetekkel (így a *Ferenczi Egyesület*tel és a *Párbeszéd a toleranciáért* munkacsoporttal) alakít ki együttműködést, megkezdte a holokauszt-túlélők otthoni el látását, továbbá új, fiatal szakemberekkel bővíti csapatát.

A két évvel ezelőtt szervezett emlékkonferenciá⁴ után a 2003 novemberében megrendezett KÚT-konferencia címe, a *Múlt és jövő határán*,⁵ az új társadalmi kihívásokon kívül a KÚT-on belüli megújulás nehéz folyamatára is utal. Virág Teréz az első KÚT-konferenciát⁶ a következő szavakkal nyitotta meg: „A konferencia célja, hogy egyrészt hírt adjunk saját munkánkról, másrészt fórumot teremtsünk mind azoknak, akik – hozzánk hasonlóan – a társadalom ütötte sebek gyógyításán munkálkodnak.”

Ez a konferencia mind szerkezetében, mind tematikájában még inkább e célkitűzést tartotta elsősorban szem előtt. A KÚT munkájának bemutatásán, valamint a társadalmi traumatizáció témájában tartott előadásokon és filmvetítéseken kívül sor került a témakör legkülönfélébb területeivel foglalkozó munkacsoportok bemutatkozására, il-

letve az eltérő nézőpontok megvitatásának teret adó kerekasztal-beszélgetésekre is. A program tartalma e formai újításnak megfelelően nem korlátozódott a holokauszttrauma kérdéskörére, hanem helyet kapott a mai társadalmi traumák és hatásai, valamint ezek feldolgozási lehetőségeinek tárgyalása is.

A holokauszt többgenerációs hatásának szociálpszichológiai vizsgálati megközelítéseiről és eredményeiről **Erős Ferenc** előadása adott áttekintést, **Bódog Gyula** pedig e traumának az identitás alakulására tett hatásait elemezte. Gondolatmenete elsősorban arra hívta fel a figyelmet, hogy a holokauszttrauma pszichoterápiájának alapvető feladata (szemben az egyéb, poszttraumatikus tüneteket eredményező egyedi megrázkódások kezelésével) az évezredes antiszemitizmus következményeképpen kialakult, generációkon átöröklődő identitásproblematika feldolgozása.

A holokauszttraumával foglalkozó munkacsoportok közül **Talyigás Katalin** a holokauszt-túlélők és a megmentők közös élményfeldolgozását lehetővé tévő *Párbeszéd a toleranciáért* projekt munkáját ismertette. Az e program keretében működő, **Kocsor Judit** és **László Klári** vezette *Ariadne csoport* a csoporttagok részvételével mutatkozott be. A csoportban részt vevő holokauszt-túlélők és életmentők személyes történeteik fő momentumainak felvillantásával engedtek bepillantást munkájukba.

Szintén első generációs túlélők kezelésével foglalkozik elsősorban a Mazsihisz Szeretetkórházában működő *Hospice csoport*. A **Hegedűs Katalin** vezette kezdeményezés a gyógyíthatatlan betegek számára nyújt – a hospice mozgalom szellemiségnek megfelelően – komplex (orvosi-fizikai, pszichés, valamint spirituális) ellátást.

A *Pszichoterápia és hivatástudat* kerekasztal-beszélgetés számos, a psi-

choterápia berkein belül hagyományosnak tekinthető témán kívül a zsidóság kérdésének a pszichoterápiában való megjelenését taglalta – a terapeuta, a páciens, és kettőjük együttműködése szempontjából. A beszélgetés moderátora **Mészáros Judit** volt, beszélgetőtársai pedig **Harmath Péter**, **Hoyer Mária**, **Kapusi Gyula** és **Pfitzner Rudolf**. Az izgalmas eszmecsere, majd az azt követő vita során a terapeuta és a páciens zsidóságával kapcsolatos, a közönséget is megmozgató kérdések merültek fel. Többek között szóba került, milyen értelmezést nyerhet a páciensnek a terapeuta zsidóságát firtató kérdése; vagy hogy milyen jelentést hordozhat, ha egy nyíltan antiszemita nézeteket valló páciens zsidó pszichoterapeutát választ; mennyiben nehezíti a terápiás munkát a zsidó terapeuta szempontjából a zsidó pácienssel érzett sorsközösség, illetve megfordítva: jelenthet-e hátrányt a terapeuta nem zsidó volta a zsidó páciens problémáinak átérzésében.

A konferencia a holokauszt tárgyalásakor – a korábbi konferenciákhoz hasonlóan – a cigányságot ért traumára is kitért. Varga Ágota *Porrajmos* című, több díjat nyert dokumentumfilmje nem csupán témája, de megközelítésmódja miatt is úttörő vállalkozás a cigány holokauszt bemutatására: a filmforgatáskor egykori csendőrök illetve azok hozzátartozói első alkalommal szembesülnek az áldozatokkal; az üldöztetés idején zajlottakat a túlélők az akkori helyszíneken mesélik – sőt, gyakran éneklük – el.

A konferencia tematikájában a holokauszt problematikáján kívül helyet kapott az aktuális traumák kérdésköre. Az ezzel kapcsolatos előadások elsősorban a terror pszichológiájával, illetve annak különböző megjelenési formáival foglalkoztak.

Békés Vera Anna a terrortámadások pszichológiai aspektusainak egyik legújabb elméletét ismertette, majd kitért az arab-izraeli konfliktusra adott egyéni, valamint kollektív izraeli reakciók lehetséges pszichológiai értelmezéseire.

Az átélt trauma hosszú távú negatív hatásainak új pszichoterápiás feldolgozási módszerét mutatta be az Ormosban dolgozó **Oravecz Róbert**. Az ún. EMDR (Eye Movement Desensitisation and Reprocessing) kezelési módszer egy bizonyos szemmozgás előidézésén keresztül képes átstrukturálni a páciens

traumatikus élményanyagát – a szakirodalom és a pszichiáter tapasztalatai alapján látványos eredményekkel.

Pfitzner Rudolf, a magyar származású, Münchenben élő pszichónalitikus az ÁVH börtöneiben fogva tartottak pszichológiai reakcióit elemezte: személyes élményeire is kitérve meg rázóan mutatta be a rabokban zajló lelki folyamatok, deformációk sorát, amelyek a letartóztatástól való retteggessel, a „csengőfrásssza” kezdődnek, majd az éjszakai kihallgatások borzalmaival, és az ablaktalan magánzárkában töltött idő reménytelenségével folytatódnak.

Az aktuális traumák pszichológiai kezelésének kérdésköréhez nyújtott értékes adalékot a *Cordélia Alapítvány* bemutatkozása. Az alapítvány munkatársai, **Hárdi Lilla** vezetésével, a Magyarországon működő menekülttáborok nehéz, és pszichoterápiás szempontból mindenképpen rendhagyó körülményei között nyújtanak pszichés segítséget az ott élőknek.

A társadalmi megkülönböztetés következtében hátrányos helyzetben lévők segítségét hivatott csoportok bemutatkozása során **Godó Tivadarné Jannik Judit** a *Kristály program* a nők esélyegyenlőségéért tevékenységét ismertette. Bár más szempontból, de szintén a női megközelítésmód, illetve a nők sajátos társadalmi szerepének különféle vetületeivel foglalkozott **Pécsi Katalin**, aki az *Esztertáska* műhely tevékenységének bemutatásán kívül előadásában a holokausztal kapcsolatos irodalomban fellelhető női narratívákról beszélt.

Hoyer Mária – Virág Teréz nyomdokain haladva – a „női retorika hatalmát” elemezte a művészi alkotás és a pszichoterápia folyamatában.

A konferencia tematikájában a holokausztoktatás kérdése kiemelt szerepet kapott: egyaránt témája volt előadásoknak, kerekasztal-beszélgetéseknek, és az informális oktatással foglalkozó munkacsoportok bemutatkozásának.

Kovács Mónika, az ELTE oktatója ezúttal az amerikai és nyugat-európai holokausztoktatással kapcsolatos vitákban kikristályosodott alapvető megközelítésmódokról, illetve ezek lehetséges előnyeiről és hátrányairól beszélt.

A holokausztal és az antiszemitizmus kapcsolatos informális ismeretterjesztés gyakorlati tapasztalatairól

számolt be **Sziklai Klára**, a Sziget Fesztiválon a holokauszt-émléksátorban tartott beszélgetések kapcsán.

A zsidó iskolában történő indirekt holokausztoktatás megvalósult formáját a Lauder Javne Iskola tanára, **Gyárfás Katalin** és **Jávör István** filmrendező mutatták be: programjuk keretében az iskola diákjai maguk készítenek – és vesznek filmre – interjúkat holokauszt-túlélőkkel és megmentőkkel.

A holokausztoktatással foglalkozó, **Szunyogh Szabolcs** moderálta kerekasztal-beszélgetés elsősorban a holokauszt-émléknappal kapcsolatban felmerülő elméleti és gyakorlati kérdéseket tárgyalta. A beszélgetésen a fent említett előadókön kívül még **Darányi András** és **Miklósi László** vett részt.

A konferencián végül természetesen bemutatkozott a KÚT rendelő munkacsoportja⁷ is: a kezdeteiről és a napi munkáról Bárdos Katalin beszélt, majd bemutatkoztak a KÚT volt és jelenlegi munkatársai is. **Sipos András** KÚT című filmje ezután a beszélgetőcsoport történetének kezdeti időszakát elevenítette fel, Virág Teréz munkásságát pedig **Mátis Lilla** filmje foglalta össze.

Békés Vera Anna

A KÚT Alapítvánnyal kapcsolatban további információk találhatók a www.kut-alapitvany.hu címen. A KÚT beszélgetőcsoportra és pszichoterápiára a 06/1/317-6805-ös telefonszámon lehet jelentkezni.

Jegyzetek

¹ Virág Teréz: *A holocaust szindróma megjelenése a pszichoterápiás gyakorlatban*. In: László Klári (szerk.): *Magyar emlékmécsesek. Tanulmányok a KÚT pszichoterápiás rendelő gyakorlatából: holocaust-túlélők és leszármazottaik terápiája*. SOTE Magatartás-tudományi Intézet, Budapest, 1995; 107–124.

² Részlet Lukács Dénes ajánlójából. In: i. m.

³ A KÚT Alapítvány eddig megjelent kiadványait ld. a www.kut-alapitvany.hu honlapon.

⁴ Az *In memoriam Virág Teréz* konferencia 2001. november 30.–december 1-jén került megrendezésre.

⁵ A konferencia fővédnöke dr. Lévai Katalin volt.

⁶ Az 1996-os konferencia az *Elhúzódo társadalmi traumák hatásának felismerése és gyógyítása* címet viselte.

⁷ Tagjai: Bárdos Katalin, Becskeháziné Czenki Valéria, Békés Vera Anna, Borbándi János, Dénes Eszter, Dóczi Viktória, Gellért Csilla, Harmath Péter, Pálffy Judit és Tölgyesi Zsuzsa. A bemutatkozásban rajtuk kívül részt vett Krausz Éva és László Klári is.

(Folytatás a 2. oldalról.)

még soha nem érintett meg, ehhez pedig szakítani kell a társadalom tettekre és áldozatokra, jókra és rosszakra történő felosztásával.

Nem is az a baj, hogy a szerző ki ragadta, de nem próbálta értelmezni Zsolt Péter azon mondatát, hogy ő – habár tanították neki – nem ért a holokauszthoz, amely kijelentés célja inkább a magyarországi középiskolai holokausztoktatás kritikája volt, mintsem tudatlanságának beismerése.

Sokkal nagyobb baj, hogy Pécsi Katalin nem vette a fáradságot arra, hogy ha már nem hallgatja meg elejétől végéig az előadást, legalább a publikálás előtt utánanézzon, hogy a leírtak megfelelnek-e a történeteknek. Én ugyanis – ahogy az ott többször is elhangzott – az ominózus beszélgetésen más irányú elfoglaltságom miatt nem vettem részt, Babarczy Eszter és Szerényi Gábor mellett – helyettem – Kemény Vagyim volt a harmadik beszélgetőpartner.

Zsolt Péter

ügyvezető igazgatóhelyettes,
Holocaust Dokumentációs Központ
és Emlékgyűjtemény Közalapítvány

Csökkenő források, higgadt viták

Beszámoló a BZSH és a Mazsihisz közgyűléseiről

December 3-án tartotta közgyűlését a Budapesti Zsidó Hitközség (BZSH), amely – az elmúlt év tapasztalatainak megfelelően – mind témáit, mind hangulatát tekintve a négy nappal későbbi Mazsihisz-közgyűlés kicsinyített változatának tűnt.

Radnóti Zoltán rabbi nyitóimájában azon örömeinek adott hangot, hogy a közgyűlés újra áldással kezdődhet, **Zoltai Gusztáv** beszámolója a különböző intézmények fejlődése, a javuló hitközségi ételmiszer-ellátás, az épületek renoválása és az új óvoda építése mellett – ami az uniós elvárások miatt a vártnál nagyobb összegeket fog felemészteni – megemlítette a Zsidó Múzeum kiállításait és a Zsidó Nyári Fesztivált is, melyhez **Hiller István** kulturális miniszter külön

gratulált. A jövő évi költségvetés nagyjából megegyezik az ideivel, azonban még nem végleges, hiszen az állami támogatások mértéke jelenleg nem ismeretes. Némely állami támogatás összegének megállapításában figyelembe veszik a népszámlálás lesújtó eredményét, ennek Zoltai szerint „még sokáig inni fogjuk a levét”. Mindenesetre a tagok egyhangúan elfogadták a tervezetet.

Lényeges témák kerültek elő az „egyéb” címszó alatt. A jövő egyik nagy problémájaként felmerült az 1945 után születettek gondjaira való nagyobb odafigyelés, ezek a generációk ugyanis már nem kapnak támogatást a Jointtól, de számos nagycsaládos és munkanélküli van köztük, sőt a nyilvántartásban hat

zsidó hajléktalan is szerepel. **Orbán Ferenc** erre reagálva kijelentette, hogy egyetlen egyháznak sem kötelessége azok támogatása, akik nem vesznek részt a közösség életében. Zoltai és **Streit Sándor**, elutasítva ezt az álláspontot, a zsidóság diszkrimináció elleni küzdelmére és szolidaritására hivatkozott, de elismerték, hogy ezeket a rétegeket valóban nehéz becsalogatni a zsinagógákba.

Csökkenés várható a hitközség kiadásaiiban, mivel mostantól a neológia intézi a kóser vágást, és nem az ortodoxiától veszi majd a húst. Zoltai külön megkérte a körzeteket, hogy időben fizessék be az összegyűlt adományokat. Néhány közgyűlési tag kevesellte a létszámot, hangsúlyozva, hogy aki egyszer elvállalta

Mazsike Hanuka-bál

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület 2003. december 13-án a Hotel Gellértben tartotta Hanuka-bálját. Itt adták át – több száz ember előtt – a már hagyományosnak mondható Mazsike-díjakat, a Shabbatsong zenekar ünnepi műsora után. A Magyar Zsidó Kultúráért díjat ezúttal **Fehér László** festőművész vehette át. A Várhegyi György-díjat, amelyet minden évben egy olyan pedagógusnak ítélnek, aki sokat tesz a zsidó nevelésért, idén **Fischer Miklós-né Piri néni**, az ortodox óvoda vezetője kapta. A díjakat **Feldmájer Péter**, a Mazsike elnöke nyújtotta át.

ezt a tisztséget, az teljesítse is a kötelezettségeit. A temetőben ismét több méterben bedőlt a kerítés, ennek őrzését is megvitatták.

A december 7-i Mazsihisz-közyűlés hasonló forgatókönyv szerint zajlott, ki véve a nyitó- és záróimát, ezt ugyanis, mint kiderült, egy korábbi határozattal megszüntették, **Feldmájér Péter** javaslatára azonban a döntést egy gyors szavazással vissza is vonták. A szokásos formálítások után **Heisler András** elnöki beszámolóját hallhattuk, aki az elműlt tizenkét év eredményeiről és a jelenlegi helyzetről szólva kijelentette, hogy nem optimális, de vállalható, főleg ha figyelembe vesszük a rendszerváltás után örökölt nehéz gazdasági és szervezeti alapokat.

Az elnök elmondta, hogy a Mazsihisz működésében új hangsúlyoknak kell érvényesűlniük, leginkább az Európai Unióhoz való csatlakozásunk miatt. Végre le kell számolnunk a „szegény rokon” szerepével. A nemzetközi összejöveteleken többször kiderűlt, hogy a nyugati zsidó vezetők még sokszor ma is nehezen tudják elképzelni, hogy egy volt szocialista ország zsidó közössége jól működő intézményrendszerrel bír. A „megmutakozásban” fontos előrelépést jelenthet, hogy az Európai Zsidó Közösségek Tanácsa (ECJC) nevű zsidó szervezet jövő májusban Budapesten tartja konferenciáját, amelynek keretében mintegy nyolcszáz zsidó vezető érkezik a fővárosba, és ezt a rendezvényt a tervek szerint a miniszterelnök is meglátogatja. Az EU természetesen hatalmas pályázati lehetőségeket is rejt, viszont a magyarországi pályázatok túlnyomó többségét formai okok miatt visszautasítják. Ennek kikűszöbölésére az elnök egy tanácsadói csoport létrehozását szorgalmazta.

A fél éve hivatalában lévő Heisler elnök egyik legnagyobb ígérete az egy éven belül elkészűlő új alapszabály volt, amelyre januárban lehet számítani. Ennek előkészítésén egy bizottság dolgozik. Nem csupán apró stílusztkikai javításokra, hanem érdemi változtatásokra készülnek. A fő szempont, hogy az új alapszabály ne válhasson választási küzdelem tárgyává.

Feldmájér Péter nemrégiben megjelent cikkére* utalva Heisler kijelentette, hogy a Mazsihisz nem csak a vallásos zsidóságot képviseli, hozzátette azonban, hogy a diaszpórában csakis a zsinagógaközpontúság lehet megtartó erejű, nem pedig a világi, kulturális attitűdök. **Engländer Tibor** (a Magyarországi Cionista Szövetség elnöke) ezzel szemben nehezményezte, hogy még csak beszámolót sem kértek tőle, a Mazsihisz tehát – vélekedése szerint – nem képviseli a zsidóság minden áramlatát, mások vallásosságát.

*Zoltai Gusztáv beszámolója
a különböző intézmények fejlődése,
a javuló hitközszégi élelmiszter-
ellátás, az épületek renoválása
és az új óvoda építése mellett –
ami az uniós elvárások miatt
a vártnál nagyobb összegeket fog
felemészteni – megemlítette
a Zsidó Műzeum kiállításait és
a Zsidó Nyári Fesztivált is*

gának mértékét viszont senkinek nincs joga firtatni.

Az antiszemitizmus elleni küzdelemben a Mazsihisz új, bírálható, de konzekvens stratégiát kíván folytatni. Ennek értelmében az antiszemita jelenségek nyilatkozatban történő elítélése után a szervezet nem hallatja többet a szavát, hanem – egyfajta katalizátorként – a társadalom nyomására számít.

A 2004. évi költségvetés – amelyet ezűttal kivétlőn, diagramok formájában is ábrázoltak – forrásai némileg csökkennek. Ebben egyrészt közrejátszik az ország gazdasági helyzete, másrészt a Joint is átalakul, a Claims Conference ügyeinek koordinálásával foglalkozik majd, juttatásainak 85 százalékát a túlélőknek szánja, így az oktatás támogatására kevesebb pénz marad. Ígéret érkezett arra is, hogy a Claims Conference munkájában hamarosan magyarországi képviselők is helyet kapnak. Még mindig gondot okoz a vidéki temetők felűjtitása. A kaposvári hitközszeg nem tudta elérni, hogy a város környékén fekvő temető megközelítését lehetővé tegyék. Ennek kapcsán Zoltai Gusztáv beszámolt arról, hogy 500 millió pénzalap elkűlönítését szeretnék kémi a kormánytól, amely felett nem a Mazsihisz rendelkezne, hanem pályáza-

tok útján juthatnának hozzá az önkormányzatok, kizárólag az elhagyott zsidó temetők felűjtitása céljából.

Sessler György, a számvizsgáló bizottság elnöke elfogadásra javasolta az előzetes költségvetést, kisebb polémia – **Tordai Péter** hozzászólása után – csak a Zsidó Műzeum támogatásáról bontakozott ki. Egyesek olcsónak tartották a jegyárakat, és furcsállották, hogy a múzeum költségvetésének hetven százaléka személyi kiadásokra megy el. Mások arra mutattak rá, hogy a múzeumhoz képest a Rabbiképző alulfinanszírozott. **B. Turán Róbert**, a múzeum igazgatója összegezve kijelentette, hogy az évek során sikerűlt kibűjniuk a „lesajnált egyházi gyűjtemény” skatulyájából. Többen úgy érveltek, hogy a költségvetés jelentősebb részét kellene kitennie az egyéni adományoknak, erre az elnök szerint azért nincs lehetőség, mert az elműlt negyven év szétrombolta az adományozás kultűráját. A 2005-ös költségvetést egyébként más alapokra kívánjuk helyezni, szűlt közbe Streit.

Heves indulatok dűlnak viszont a debreceni hitközszegben. **Solymosi Imre** – aki ugyan nem közgyűlési tag, de a testűlet megszavazta hozzászólását – azt állította, hogy a debreceni előljároság és az elnök, **Halmos Sándor**, jogszerűtlenül vannak posztjukon, mandátumuk már hónapok óta lejárt. Tisztűjító közgyűlést nem tartottak, a decemberre kitűzött választásokon azonban azokra kívánják korlátozni a szavazásra jogosultak körét, akik az elműlt négy évben fizették a tagdíjat. Azt is felrűtta, hogy ezzel a lépéssel semmibe veszik az egyszázalékos adófelfajánlásokat, és nem tartanak költségvetési beszámolókat. A lehetetlen helyzet megoldásához a Mazsihisz nyomásgyakorlását kérte. Erre természetesen nincs lehetőség – válaszolt Heisler –, hiszen a taghitközszégek belűgyeiket tekintve teljesen függetlenek, ezzel szemben közvetítőként szívesen részt vesz egy megbeszélésen, amelynek lehetőségét korábban éppen Solymosiék utasították el. Halmos Sándor, a megvádolt elnök, a tagdíj csekély összegét hozta fel magyarázatként, és azt állította, hogy megbízatásuk a Mazsihisz-ciklus végével fog megszűnni. A Mazsihisz elnöke azzal a megállapítással zárta a közgyűlést, miszerint az egészben véve higgadt és jó hangulatű volt.

Csáki Márton

* Kérdések válasz nélkül, Szombat, 2003. november.

SERES LÁSZLÓ

A neokon kihívás

Egy eszmének következményei vannak.

(Irving Kristol)

Nemrég örömmünnepet sugároztak a tévék: felszabadult irakiak gyülekeztek az utcákon, tapsoltak a bagdadi kávéházakban: nyolc hónappal Irak felszabadítása után az amerikaiak végre elfogták a diktátort is. Azt a diktátort, aki saját népét kinozta, kisebbségeit vegyi fegyverrel irtotta, a terroristáknak menedéket nyújtott – és aki a mai napig sértetlenül uralkodhatna és fegyverkezhetne, ha az ENSZ, a francia elnök vagy a német kancellár dönthetett volna sorsáról. Az amerikai háborús döntés, a győzelem óta tartó kétségbeesett utóvédharc, végül a váratlan decemberi siker elválaszthatatlan attól az eszmei irányzattól, amely jelenleg a legnagyobb befolyást gyakorolja az amerikai vezetésre: a neokonzervativizmustól.

Mi a neokonzervatív politika lényege, kik a neokonok, és főleg: mi közünk az egészhez? Miért szentel folyóiratunk egy egész mellékletet a kérdésnek? Kezdjük a végén: azért, mert a „neokon-kérdés” idehaza, számunkra is megkerülhetetlen, releváns. A három évtizede létező, markáns álláspontokat megfogalmazó amerikai neokonzervatív áramlat olyan érvényes külpolitikai és kulturális üzeneteket hordoz, amelyek megismerése elengedhetetlen Izrael, a Közel-Kelet, a világ globális átrendeződésének jobb megértéséhez. És nem csupán zsidó szemszögből.

Bal- és jobboldali ellenségei természetesen „zsidó ügynek” tartják a neokonok előretörését – ennek ellenére sok szempontból zsidó ügy is. Konspirációs elméletekben utazó bal- és jobboldali „elemzők” a zsidó világhatalmi törekvések diadalaként könyvelik el, hogy a határozottan Izrael-barát neokon publicisták, elemzők, stratégák és társadalomtudósok a **Bush**-adminisztráció legfontosabb döntéshozói poszt-

jaira kerültek. (A neokonok között valóban sok a zsidó származású, ám legalább annyi a protestáns, evangéliumi keresztény.) „Hatalomra került a hetilapunk!” – örült ironikusan a neokon főorgánus, a *Weekly Standard* szerkesztője, amikor mérleget vont kétségtelen személyi és publicisztikai befolyásáról. Történt ez annak ellenére, hogy – a Reagan-érától eltérően – a Bush-kormány eredetileg a külpolitikailag fantáziátlan, hagyományos „paleokonzervatív” izolacionizmust követte, egészen a 2001-es sokkig. A szeptember 11-i támadás azonban sokak szemét felnyitotta: az egypólusú liberális-kapitalista világ, a sokat idézett „történelem vége” illúzió csupán.

A neokonok előre látták, hogy a Szovjetunió felbomlása után új, nem kevésbé veszélyes ellenséggel kell szembenéznie a szabad világnak: a nemzetközi terrorizmus, ezen belül is a radikális iszlámista mozgalmak kis helyi sejtekre épülő, hálózatszerűen szerveződő veszélyével. A 70-es évek elején előtűnt, a 80-as évek elején öntudatosan előretört neokonok Reagan idején következetes hidegháborús logi-

kával óvtak a „gonosz birodalmától”, sikerrel fegyverkeztek halálra a Szovjetuniót – a 90-es évek elejétől pedig ugyanilyen kiméletlen fellépést ajánlottak a nemzetközi terrorizmus és az azt támogató államokkal szemben. Ők találták ki Reagan számára a „gonosz birodalmát”, és ifj. Bush is tőlük kölcsönözte a „gonosz tengelyét”.

Jó vagy rossz, szabadság vagy elnyomás, „velünk vagy ellenünk” (Bush): a neokonok mélyen morális emberek, s a tiszta erkölcsből vezetik le politikai válaszaikat. Gazdaságilag szabadpiaci libertáriusok, de nem vetik meg a jóléti reformokat, külpolitikailag és kulturálisan pedig az erős állam hívei. Három jelenség hozta őket elő: a (szélső)baloldali ellenkultúra válsága, hamissága; a hagyományos jobboldal elavultsága; az amerikai külpolitika posztvietnami benuultsága. Sokan **Leo Strauss** tanítványai (rőla lásd **Lánczi András** kitűnő írását), mások, mint **Irving Kristol**, **Christopher Hitchens**, **James Burnham** vagy **Norman Podhoretz** korábban trockisták voltak, ám szembenéztek és radikálisan leszámoltak baloldaliságukkal. A **Pat Buchanan**-féle ókonzervatívok szerint ma is a világ megváltása, a „permanens forradalom” a céljuk, csak most „jobbról”. Joggal mutatnak rá neokon publicisták, hogy ez az érvelés nettó zsidózás, hiszen azt hirdeti, hogy egy militáns, felforgató kisebbség behatolt az amerikai kormányzatba, hogy keresztülerőszakoljon egy Izrael-barát külpolitikát. Amiből annyi igaz, hogy a neokonok Izrael legkövetkezetesebb barátai.

Filozófiajuk ugyanis a nyugati civilizációt, a szabadság értékrendjét, a ráció elsőbbségét védi a bal- és jobboldali barbárságtól, az erkölcsi relativizmustól, a „felelőtlenség kultúrájától”. Az Egyesült Államok nem a probléma, hanem a megoldás része, hirdetik, és – szemben a hagyományos konzervatívokkal és a libertáriusokkal – nem gondolják, hogy az amerikai alkotmányos szabadság, a limitált kormányzat eszméje és a szabad piacgazdaság előnyeiből csupán az amerikai nép részesülhet. Sőt: a neokon agytrösztök (*American Enterprise Institute, Project for the New American Century* stb.) külpolitikai doktrínájának lényege a demokrácia exportja, az az elképzelés tehát, hogy az Egyesült Államok számára biztonságosabb, de a többi nemzet is boldogabb, ha a fasiszta, kommunista, feu-

dális és klerikális rezsimek helyett liberális demokrácia van, szabadsággal, joguralommal, magántulajdonnal, piaccal. Ehhez azonban aktívan segíteni kell távoli, izolált régiók liberális demokráciáit, mint Izraelt (a zsidó állam mögé 1967 után sorakoztak fel), és ha kell, katonai eszközökkel is fel kell lépni az olyan rezsimre, mint Irak, Irán, Líbia, Szíria vagy Észak-Korea ellen.

A *Szombat* szerkesztői régóta szimpátiával figyelik olyan szerzők, mint **Daniel Pipes** vagy **Charles Krauthammer** írásait, és neokon lapok, mint a **William Kristol** vezette *Weekly Stan-*

dard, vagy a paleóból neokonná vedlett *National Review*, s mindenekelőtt Norman Podhoretz *Commentary*-jának sok cikkét.

A magyar baloldali-liberális nyilvánosság eddig (kevés kivétellel) elzárkózott a neokon diskurzus elől, a szélsőjobb publicisztika pedig gyűlöli, mint mindent, ami Amerika- vagy Izrael-barát. Ez a melléklet ízelítőt adhat csupán a neokon gondolkodásmódból, ám terveink szerint a jövőben rendszeresebb formában közvetítjük a magyar olvasó felé gondolataikat. Egy eszmének legyenek következményei.

LÁNCZI ANDRÁS

A neokonzervatív filozófia

Az amerikai külpolitika elmúlt két évének alakításában a megfigyelők többsége az amerikai neokonzervatívok elképzeléseit látta megvalósulni. Egy morális felfogás vált cselekvő erővé, amikor az Egyesült Államok kormányzata a világot kétfelé osztotta, a jót képviselő nyugati típusú liberális demokráciákra, s a gonosz tengelyét alkotó, közvetlen fenyegetést jelentő legrosszabbakra. Mintha a nyugati civilizáció megváltásra szorultna, csak a megváltó érkezése késlekedett eddig. Úgy tűnhet fel, mintha a neokonzervatív eszmeiség jutott volna csúcsra mintegy fél évszázados intellektuális érlelődést követően. Pedig első eszmei-politikai sikerüket már **Ronald Reagan** 1980-as elnökké választásakor megélték, mivel a neokonzervatívok maguknak tulajdonították Reagan győzelmét. Sőt nem egyszerű választási sikerről beszéltek, hanem a baloldal (beleértve a liberálisokat is) eszmei egyeduralmának a megtöréséről. Állításuk szerint véget vetettek a baloldali eszmei hegemoniának. Kik is azok a neokonzervatívok és milyen filozófiai gyökerekből nyerik szellemi erejüket?

A neokonzervativizmus elsősorban amerikai jelenség, de vannak európai

(pl. német) párhuzamai is. A „neo” jelzőre azért van szükség, mert az 1950–60-as években formálódó újkonzervatívok meg kívánták különböztetni magukat az elsősorban katolikus irányultságú **William Buckley** vezette konzervatívoktól, valamint a protestáns fundamentalistáktól, akik nevéhez fűződik az 1970-es években meghirdetett amerikai „Új Jobboldal” ún. „csöndes többség” jelszava. Ebből is látszik, hogy a neokonzervatívok számára a vallási

fundamentalizmus nem volt vonzó, helyette inkább a filozófia, ezen belül is a modern politikai filozófia modernséget megkérdőjelező gondolatmenetei váltak fontossá. Gyökerét tekintve tehát a neokonzervatívok filozófiai irányultságuk, bár képviselőik többsége nem filozófus, hanem a társadalomtudományok, valamint az újságírás területén dolgozott. Olyan ismert társadalomtudósokról van szó, mint **Daniel Bell**, **Nathan Glazer**, **Seymour Martin Lipset**, **Peter Viereck**, **Richard Hofstadter**, **Norman Podhoretz**, a *Commentary* főszerkesztője, és nem utolsósorban **Irving Kristol**, a *Public Interest* főszerkesztője, és felesége, **Gertrude Himmelfarb**. A neokonzervativizmus filozófiai atyjának – legalábbis a liberálisok így látják – **Leo Strauss** (1899–1973) tekintik. **Shadia B. Drury** 1997-ben megjelent könyvében így fogalmaz: „A neokonzervativizmus terminust először egy kritikus használta a konzervatívok új nemzedékének megjelölésére, melynek tagjai 1945 után bizonyos hatást kezdtek gyakorolni az amerikai politikára. A címkét később Irving Kristol saját álláspontja, valamint a politikai nézeteit osztó amerikai konzervatívok megnevezésére használta.” (*Leo Strauss and the American Right*. St. Martin's Press, New York, 137. o.)

Irving Kristol személye és életműve több szempontból is alkalmas az amerikai neokonzervatívok értelmező leírására. Életrajzi visszaemlékezéseiben egyértelműen kifejtette, hogy kik gyakoroltak rá szellemi hatást: „Egymást követve két gondolkodó tette a legnagyobb hatást rám, az 1940-es években **Lionel Trilling**, az 1950-es években **Leo Strauss**. Trilling – az akkori szóhasználat szerint – szkeptikus liberális volt, Strauss pedig szkeptikus konzervatív. Trilling elegáns és kifinomult irodalomkritikus volt, Strauss pedig erőteljesen német, különlegesen kifinomult politikai filozófus. A szkepticizmus az egyik esetében a modern liberalizmus, a másikéban a modern konzervativizmus gyökeréig hatolt.” (*Neokonservativism. The Autobiography of an Idea*. The Free Press, New York, 1995, 6. o.) Sokan megkísérelték már Strauss politikai filozófiájának az értelmezését, ezek egyfajta esszenciáját adta konzervatív nézőpontból **Ted V. McAllister** a *Revolt Against Modernity* c. könyvében. De hogy el tudjuk határolni a neokonzervatív gondolkatás-

letet, tudatában kell lennünk, hogy a neokonzervatívok fontos kérdésekben semmiben sem különböznek a konzervatívoktól, azonosak a szellemi gyökeik. Az amerikai élő konzervatív hagyomány a 20. század közepén a következő szerzők műveire és gondolataira hivatkozott: **George Washington, Burke, Calhoun, Coleridge, Melville, Thoreau, Donoso Cortés, Irving Babbitt, Churchill, Adenauer.** Az 1950-es évek elején (1950–54) a **McCarthy** republikánus szenátor nevéhez köthető radikális antikommunista politika („mccarthyizmus”) a konzervativizmus szinte kötelező elemévé tette az antikommunizmust. Ez a fajta konzervativizmus erős populista elemeket tartalmazott, melyeket a konzervatívok „neo” nemzedéke határozottan elutasított. A neokonzervatívok éppen a populista konzervatívokkal szemben alakították ki saját világképüket, s abból sem csináltak titkot, hogy eredetileg liberális-baloldali gondolkodók voltak. Az 1950-es években azonban a szigorúan antikommunista „*American Committee for Cultural Freedom*” szervezet körül gyülekeztek. Ebből az időszakból két nézetet vittek tovább: az egyik a totalitarizmus értelmében felfogott antikommunizmus, a másik a populizmussal szembeállított elitek által irányított demokratikus uralom koncepciója volt. Az előbbi értelmében nem tettek különbséget a fasiszta és a kommunista totalitarizmus között, az utóbbi elképzelésükkel pedig a modern demokrácia képviselői jellegét akarták hangsúlyozni, fontosnak tartották a vezetők körültekintő kiválasztását, a hatalommegosztás elvét, az alkotmányos állam védelmét. Ebben a tekintetben megmaradt az átjárás a liberálisokhoz, bár az idő előre haladtával egyre nyilvánvalóbb lett, hogy alig maradt közös elem a két politikai eszmerendszerben. A neokonzervatívok hűek maradtak az amerikai alapítás liberális eszméihez (egyéni és közösségi szabadságjogok természetjogi alapjaihoz, a kis állam koncepciójához, a szabad vállalkozás és a tulajdon szentségéhez, valamint a vallás közösségformáló erkölcsi szerepének hangsúlyozásához). A liberálisok viszont föladták a természetjogi érvelést, az egyéni és szociális jogokat tartották fontosnak, nem álltak ellen az állami beavatkozás kiterjesztésének, erkölcsi kérdésekben eltávolodtak a vallás parancsaitól, demokráciafelfogásukban

fokozatosan a részvétel fogalma került előtérbe.

Ted V. McAllister szerint „minden konzervatív elutasítja a modernséget”, miközben szeretnék megőrizni „a nyugati civilizációt”. A konzervatívok hisznek a természetes rendben, melynek megismerését nem szabad valamiféle „modern” „objektív” tudásformára redukálni, ebből következően szkeptikusak a modern tudomány ismeretelméleti alapjával szemben. Végzetes filozófiai hibának tartják a valóság „objektív-szubjektív” descartes-i kettéosztását, amely a 20. századra a tény-érték szembeállításában öltött testet. Mintha a megismerő ember kívül helyezkedhetne a megismerendő valóságon. Így alakulhatott ki, hogy a mai tudomány triviális kérdésekkel foglalkozik, nem azt mondja meg, hogy „Mik a dolgok?”, hanem legjobb esetben is a folyton változó, lényeg nélküli dolgok pusztá leírására vállalkozik. A modern ember a politikai kataklizmákkal és a kultúra hanyatlásával fizeti meg ennek az uralkodó felfogásnak az árát. A konzervatívok mindezek orvoslására a következő elveket ajánlják: 1. A társadalomnak közös mítosszal kell bírnia, hogy a közös cél és jelentés közösségi élményt nyújtson. 2. A közösségi érzésnek erősítenie kell az összetartozást és a valahová tartozást. 3. A személyes identitás kialakulása elképzelhetetlen társadalmi méretű tekintélyek nélkül, ilyen tekintély az egyház, az állam, a család, a falu, az egyesület stb.). 4. A létezés hierarchikus elrendezettségének az elfogadásából következik a társadalom hierarchikus felépítésének elfogadása. 5. Az absztrakt újítással szemben védelmet nyújt a hagyomány, a szokás és az előítélet. Ezek a nézetek különösen két neokonzervatív gondolkodó, **Russell Kirk** és **Robert Nisbet** műveiben jelennek meg.

Russell Kirk a *The Conservative Mind* (1953) c. kötetében a fenti elvek angol-szász gyökereit vette végig, Edmund Burke-től kezdődően egészen **T. S. Eliotig**. Kirk hat pontban foglalta össze, milyen alapfeltevései vannak a konzervatív gondolkodásnak: 1. A konzervatív hisz a transzcendentális rendben, ezért a politikai problémák mélyen vallási és erkölcsi kérdéseket érzé-

kel, ily módon az igazi politika célja a lelkeket uraló igazság megragadása és alkalmazása. 2. A konzervatív elutasítja az uniformizálást, az egalitarianizmust, az utilitarianizmust és a sokszínű létezők egyetlen – pl. logikai – szempontra való redukálását. 3. Szemben az osztály nélküli társadalom fikciójával, a konzervatív hisz abban, hogy a civilizált világ társadalmi rétegződést követel meg. Kirk meglátása szerint, ha a természetes megkülönböztetéseket megszüntetjük, akkor „oligarchák töltik ki az űrt”. Az Isten és a törvény előtti egyenlőséget a konzervatív is helyesli, de a feltételek egyenlősége a szolgáltatásban és az unalomban való egyenlőséget jelenti. 4. A tulajdon és a szabadság szorosan összetartozik, mert ha a kettő különválik, Leviatán, azaz a nagy hatalmú állam lesz a mindennek feletti

*Ebből az időszakból
két nézetet vittek tovább:
az egyik a totalitarizmus
értelmében felfogott
antikommunizmus,
a másik a populizmussal
szembeállított elitek által
irányított demokratikus uralom
koncepciója volt.*

úr. A gazdasági kiegyenlítődés nem szolgálja a gazdasági növekedést. 5. A konzervatív jobban hisz a szokásban, konvencióban és a régiek bölcsességében, mint a mai „okoskodókban, számítógépekben és ökonómusokban”, amikor az ember anarchisztikus késztetéseinek megfékezéséről van szó. 6. Az elhamarkodott változtatások nem a progressziót szolgálják. A társadalomnak változni kell, mert az ésszerű változás a társadalom fennmaradásának az eszköze, a politikusnak azonban még a gondviselést is figyelembe kell vennie, mert a politikus legfőbb erénye az okos belátás.

Ha meg akarjuk érteni, hogy filozófiailag mi a különbség a konzervativizmus és a neokonzervativizmus között, akkor figyelembe kell vennünk, hogy a neokonzervatívok egy része számára a modernség válsága elsősorban a kultúra válsága. **Peter Steinfels** így fogalmaz: „A jelenlegi válság főként a kultú-

ra, az értékek, az erkölcsök és a viselkedés válsága.” (*Neoliberals*. Simon and Schuster, New York, 1979, 55. o.) **Jürgen Habermas** ebben a szellemben értelmezi az amerikai neokonzervatívokat az 1980-as években, s hasonlítja össze őket a német neokonzervatívok mondandójával. Steinfels értékelésével kapcsolatban azonban Irving Kristol kétségeket támaszt, amikor nevezetes „neokonzervatív vallomásaiban” ezt írja: „A liberális diskurzus régi kliséje, hogy ennek az országnak egy igazán értelmes és kifinomult konzervativizmusra van szüksége, amely felváltaná a meglehetősen egyszerű, nyárspolgári és gyakran rasszista konzervativizmust, melyet az országunk már nagyon is jól ismer. Ennek az új és kíváncsagon konzervativizmusnak filozófiai és irodalmi háttere van, ahonnan kiindulva időnként le lehet nyesegetni a liberális ideológia túlzásait.” (*Reflections of a Neoconservative*. Basic Books, New York, 1983, 73. o.) Majd később hozzáteszi, hogy a neokonzervativizmus filozófiai gyökerei a klasszikus, azaz a premodern, ideológia előtti politikai filozófiáig nyúlnak vissza, s ebben a tekintetben Leo Strauss tanításának és írásainak nagy hatása van a neokonzervatívokra. Konkrétan meg is nevezi, hogy mely politikai filozófiai hagyományt hogyan értékelnek: „A neokonzervatívok csodálják **Arisztotelészt**, tisztelik **Locke**-ot és bizalmatlanok **Rousseau**-val szemben.” (Uo., 76. o.) Ehhez hozzátehetnénk, hogy Strauss talán még jobban csodálta **Platont**, mint Arisztotelészt, és a modern konzervativizmus első nagy alakjával, Edmund Burke-kel szemben is bizalmatlan volt. Mindez talán elég annak leszűréséhez, hogy a neokonzervatív tábor sem egységes, meg kell különböztetni legalább kettőt (ha nem többet): a burkeiánus-romantikus-Russell Kirk-i vonalat, amely az angolszász intellektuális hagyományra támaszkodik, s a vallásnak jelentős szerepet tulajdonít; valamint az antik filozófia-német filozófia-**Husserl**-Leo Strauss-Irving Kristol által képviselt konzervativizmust, amelynek középpontjában a biztonság és a modern társadalmi/politikai bajok konzervatív politikai filozófiai megközelítése áll. 2002–3-ra ez utóbbi irányzat vált láthatóbbá, de kérdés, hogy Leo Strauss elfogadná-e a neki tulajdonított nézeteit. Aligha.

Modern körülmények között a politikai filozófia nagyon könnyen ideológiává, a napi politikai cselekvés közvetlen eszmei forrásává válik. A filozófia – nézőpontja és más szellemi törekvésekhez képest – hagyományosan nem kíván részt venni a társadalmi küzdelmekben. Távolsgártartását az a felismerés diktálja, hogy a filozófia az igazság keresésének szenteli magát, mindig úton van; ha megállapodik, elveszíti intellektuális erejét. A létező és az elgondolható legjobb között tátongó szakadék fölött ugyanis a legritkább esetben ível át híd. A politikai filozófia művelői a „van” és a „kell” közti feszültséggel mindig is tisztában voltak. A modernség programja azonban nem fogadja el, hogy a szakadék fölött nem emelhető

*Ha meg akarjuk érteni,
hogy filozófiailag
mi a különbség
a konzervativizmus
és a neokonzervativizmus
között, akkor figyelembe
kell vennünk, hogy
a neokonzervatívok
egy része számára
a modernség válsága
elsősorban a kultúra
válsága.*

híd. A felvilágosodás óta sok kísérlet történt a szakadék áthidalására, az egyik legradikálisabb a történelem nevében fellépő kommunizmus volt. Értelmező, szemléltető filozófiára nincs szükség, mert haszontalan. Az utilitaristák is valami ilyesmit állítanak, s minden olyan társadalomtudomány, amely a fejlődést kívánja szolgálni a tények szent nevében. A filozófia felismeréseit valóra kell váltani – szól a mai parancs. Holott a filozófia – a valódi, nem a mai tudomány – feladata a dolgok megnevezése, különbségek megállapítása, azaz a társadalmi konvenciókon felülemelkedő gondolkodás. A mai társadalomtudomány, amely lerázta magáról a filozófiát, mint fölösleges koloncot, éppen az ellenkezőjét teszi: összeros, uniformizál a hasznosság célját követve. Strauss a filozófiát, a hit és racionalitás egyensúlyát akarta helyreállítani,

ezért foglalkozott oly sokat az ideológia előtti politikai filozófiával.

A mai körülmények között azonban ő sem kerülhette el, hogy nézeteiből politikai programot faragjanak, igazolást találjanak napi politikai lépések megtételére. Akik Strauss szellemében a fenti megkülönböztetést komolyan veszik, nem gondolhatják, hogy az iskola-teremtő mester nevét bármilyen külpolitika fedőnévéül használhatják. Ki gondolta volna, hogy Leo Strauss politikai filozófiájára a világsajtó úgy utal 2003-ban, mint az amerikaiak iraki beavatkozását igazoló tanra? Ha valakitől távol állt, hogy a napi politika kedvéért föladja a filozófia szigorú művelését, az Leo Strauss és a ma már különböző generációkhoz tartozó tanítványai voltak.

Strauss azért fordult a klasszikus politikai filozófiához, mert a jó rend problémájára adott platóni–arisztotelészi–thuküidészi választ racionálisabbnak tartotta, mint a modern válaszokat, beleértve sok konzervatív próbálkozást is.

Pár évvel ezelőtt Drury ezt írta Strauss és a neokonzervatívok kapcsolatáról: „Leo Strauss és az amerikai neokonzervatívok közti kapcsolat nem annyira ismert, nem is kutatta alaposan még senki, ezért nem is érthetjük meg. Remélem, be tudom mutatni, hogy a neokonzervatívok uralkodó témái a straussi politikai gondolkodásban alapozódtak meg: a vallással való fog-

lalkozás, a meggyőződés, hogy az amerikai liberalizmus válságának forrása a nihilizmus, a felvilágosodás racionalizmusának alábecsülése, a liberalizmussal szembeni ellenszenv, a nemzetelv hangsúlyozása, az értelmiségiek politikában betöltött szerepe iránti érdeklődés és a liberalizmussal szemben a demokrácia előnyben részesítése.” (I. m., 138. o.)

A straussi politikai filozófiában – akárcsak **Eric Voegelin**ében – a 20. század eleji német filozófia mai konzervatív konzekvenciáit tanulmányozhatjuk amerikai körülmények között. A világháborút a németekkel szemben megnyerték az amerikaiak, de **Nietzsche**, **Heidegger**, **Carl Schmitt**, Strauss, **Arendt**, Voegelin és mások gondolatai az elmúlt évtizedekben mélyen beleivódtak az amerikai társadalomtudományokba.

IRVING KRISTOL

A neokonzervatív meggyőződés

(The Weekly Standard, 2003. augusztus 25.)

Mit is jelent az, hogy neokonzervatívizmus? Újságírók, sőt mostanában még az elnökjelöltek is irigylésre méltó magabiztossággal beszélnek arról, kik a neokonzervatívok, illetve mit is jelent az, hogy „neokonzervatívizmus”. Úgy tűnik, szent meggyőződésük, hogy maga a kifejezés mindent elárul. Minket neokonzervatívokat ez hol szórakoztat, hol büszkeséggel tölt el, hol pedig – a kontextustól függően – bosszant.

Időnként még én is meglepődöm, holott gyakran neveznek a neokonzervatívok „keresztapjának”. Néhány évvel ezelőtt azt mondtam (és írtam), hogy a neokonzervatívizmusnak a korai időszakban megvoltak a saját, körülhatárolható értékei, de ez mára beolvadt az amerikai konzervatívizmus főáramlatába. Tévedtem, még hozzá azért, mert mióta az 1970-es években felbukkant a kiábrándult liberális értelmiségiek körében, a neokonzervatívizmusnak nevezett jelenség az egyik olyan szellemi mélyáramlat, mely időnként bukkan csak a felszínre. Ez nem valamiféle „mozgalom”, ahogy ezt az összeesküvést sejtő bírálók vélik. A Jackson szenátor korszakát vizsgáló történész, **Marvin Meyer** megfogalmazását kölcsönvéve: a neokonzervatívizmus egyfajta „meggyőződés”, mely időről időre, kiszámíthatatlan módon mutatkozik meg, s melynek jelentését egyértelműen csak visszatekintve lehet meghatározni.

Ha így vizsgáljuk a kérdést, azt lehet mondani, hogy a neokonzervatívizmus történelmi célja és politikai szándéka nem egyéb, mint – saját akaratok ellenében – átalakítani a republikánus pártot és általában az amerikai konzervatívizmust, továbbá létrehozni egy újfajta konzervatív politikát, mely képes a modern demokrácia kormányzására. Ez az újfajta konzervatív politika

kétséget kizáróan amerikai jelenség. Európában a neokonzervatívizmushoz hasonló jelenség nem létezik, sőt az európai konzervatívok többsége meglehetősen szkeptikus ennek legitimitásával kapcsolatban. A neokonzervatívizmus léteével már csak azért is érdemes foglalkozni, minthogy az amerikai konzervatívizmus sokkal egészségesebb, mint az európai, ráadásul politikailag is hatékonyabb. Az európaiak általában képtelenségnek tartják, hogy az amerikaiaktól vegyenek politikai leckét, ezért egyáltalán nem hajlandók figyelmet szentelni ennek a problémának.

A neokonzervatívizmus az elmúlt száz év amerikai konzervatívizmusának első, „valóban amerikai” változata. Reménytelen, nem levert; jövőbe tekintő, nem nosztalgikus; általában jó kedélyű, nem riasztó vagy beteges. 20. századi hősei **Theodor Roosevelt**, **F. D. Roosevelt** és **Ronald Reagan**. Olyan republikánus vagy konzervatív közszereplőkön, mint **Calvin Coolidge**, **Herbert Hoover**, **Dwight Eisenhower** vagy **Barry Goldwater** udvariasan keresztülnéznek. Természetesen ezekről a személyiségekről a republikánus párt nagy része (mondhatni egésze) a legkevésbé sem feledkezik meg, aminek az az eredménye, hogy a többségük semmit sem tud a neokonzerva-

tívizmusról, és nem is kíváncsi rá. Mindazonáltal itt észre kell venni, hogy a neokonzervatív politika – mely túlnyúlik a hagyományos politikai és pénzügyi alapokon – segített abban, hogy a politikai konzervatívizmus elfogadhatóbbá váljék az amerikai szavazók többsége számára. A hivatalosságnak az sem kerülte el a figyelmét, hogy nem a hagyományos republikánus, hanem a neokonzervatív kormányzati döntéshozatalok tették népszerűvé a republikánus elnököket.

Intézkedéseik közül a leglátványosabb és egyben legellentmondásosabb a folyamatos gazdasági növekedést célzó adócsökkentés volt. Ez nem neokonzervatív találmány, a neokonzervatívokat nem az adócsökkentés, hanem a folyamatos gazdasági növekedés érdekli. A neokonzervatívok az eszmetörténetből megtanulták, hogy a politikai gondolkodók a demokráciát csupán kétszáz éve tekintik elfogadható lehetőségnek. Korábban a demokrácia egy lényegében zűrzavaros politikai rendszert jelentett, mely együtt járt a vagyonosok és a vagyontalankok folyamatos és alapvetően destruktív osztályharcával. A modern demokráciák csak akkor szilárdultak meg és váltak legitimé, amikor a gazdasági növekedés lehetővé tette, hogy mindenki – ha nem is egyenlő mértékben és egyszerre – gyarapodjon.

A gazdasági növekedés hangsúlyozásával a neokonzervatívok közkiadásokkal szemben sokkal kevésbé vesztélykerülők, mint a hagyományos konzervatívok. A neokonzervatívok bizonyára ellenzik a nagy költségvetési deficitet, ám a demokrácia természetéből (sőt úgy tűnik, az emberi természetből) fakad, hogy a politikai demagógia gyakorta a gazdasági vakmerőségből ered, ebből következően viselni kell (remélhetőleg csak időlegesen) a költségvetési deficitet mint a gazdasági növekedés árát. A neokonzervatív-

vizmus egyik alapvető feltételezése, hogy a minden rétegre kiterjedő jólét következtében a tulajdonnal rendelkező, adófizető polgárokat egy idő után kevésbé fogják befolyásolni a demagóg követelések és az egyenlőség illúziója, és megértőbbé válnak az alapvető gazdasági számítások iránt.

Mindez az állam szerepének problémájához vezet. A neokonzervatívok elenzik, hogy a jóléti állam koncentrálja a szolgáltatásokat, és elkötelezetten kutatják a szolgáltatások megosztásának alternatív megoldásait. Idegesen fogadják azonban a hayekianus megjegyzést, miszerint „útban vagyunk a szolgaság felé”. A neokonzervatívokat nem tölti el félelemmel és aggodalommal az állam múlt századi megerősödése: ezt természetesnek és elkerülhetetlennek tartják. Minthogy elsősorban a történelem, nem pedig a gazdaságtan vagy a szociológia iránt érdeklődnek, ezért tudják, hogy a 19. századi eszme, melyet legsarkalatosabban **Herbert Spencer** fogalmazott meg *Az ember az állam ellen* című írásában, nem egyéb, mint történelmi túlzás. Az emberek mindig is inkább az erős államot választották a gyengével szemben, noha természetesen túlságosan toladó államra senki sem vágyik. A neokonzervatívok sokkal otthonosabban érzik magukat napjaink Amerikájában, mint a tradicionális konzervatívizmus hívei. Természetesen sok mindent kritizálnak, azonban intellektuális vezetőjüknek mégis inkább Tocqueville demokratikus bölcsességét tekin-

tik, mint mondjuk Russell Kirk tory-nosztalgiaját.

Azonban a neokonzervatívok csak egy bizonyos mértékig érzik otthon magukat a mai Amerikában. A demokratikus kultúra folyamatos hanyatlása, az otrombaság mind szélesebb körű térhódítása a neokonzervatívokat egyesítette a hagyományos konzervatívokkal – ha nem is azzal a libertáriánus csoporttal, melynek tagjai támogatják ugyan a konzervatív gazdaságpolitikát, ám a kultúra kérdéseivel egyáltalán nem törődnek. Mindezek következtében teljesen váratlan szövegség jött létre a nagyszámú szekuláris értelmiséget is felsorakoztató neokonzervatívok és a vallásos hagyományos konzervatívok között. Közös lépnek fel olyan kérdésekben, mint az oktatás színvonalának problémája, az állam és egyház kapcsolata, a pornográfia szabályozása stb., melyekkel, szerintük, a kormánynak foglalkoznia szükséges. A republikánus pártnak jelenleg szilárd bázisa van a hívők körében, ennek köszönhetően a neokonzervatívok bizonyos befolyással, sőt hatalommal rendelkeznek. A vallásos konzervatívizmus viszont meglehetősen gyenge Európában, ennek megfelelően ott a neokonzervatív befolyás is jelentéktelen.

És itt van azután a külpolitika, az amerikai politikai élet azon területe, ahol a neokonzervatívizmus határozottan a média középpontjába került az utóbbi időben. Ez annál is meglepőbb, mert nem létezik neokonzerva-

tív külpolitikai nézetrendszer, csupán a történelmi tapasztalatokból származó viszonyulások sora. (A neokonzervatívok kedvenc, külpolitikával kapcsolatos forrása – a chicagói egyetem professzorának, **Leo Strauss**nak, és **Donald Kagannak**, a Yale professzorának köszönhetően – Thuküdidésznek a peloponnészoszi háborúról szóló munkája.) Ezeket az attitűdöket az alábbi (a marxista szóhasználatlalt) „tézisekben” lehet összefoglalni:

Először: a hazaszeretet természetes és egészséges érzés, amelyet mind a magán-, mind pedig a közintézményeknek támogatniuk kell. Ez már csak azért is erőteljes érzés Amerikában, mert bevándorló nemzet vagyunk. Másodszor: a világkormány eszméje rémes, minthogy világzsarnoksághoz vezethet. Mélységes gyanakvással kell figyelni minden olyan nemzetközi szervezetet, amelynek tevékenysége végső soron ilyen világkormányzat felé mutat. Harmadszor: államférfiaknak mindenekelőtt meg kell tudniuk különböztetni az ellenséget a baráttól. Ez – a hidegháború története megmutatta – nem is olyan egyszerű. Döbbenetes, hogy hány intelligens ember nem ismerte fel az ellenséget a Szovjetunióban, holott az magát nyíltan annak vallotta.

Végül pedig, egy nagyhatalom számára a nemzeti érdek nem csupán „földrajzi” probléma (kivéve persze néhány olyan nyilvánvalóan prózai ügyben, mint a kereskedelem, vagy a környezetvédelem szabályozása). Egy kisebb

ROBERT KAGAN–WILLIAM KRISTOL

Miért háborúzunk?

(Weekly Standard, 2003. október 17.)

(...) **Georg W. Bush, Tony Blair és José Maria Aznar** elsősorban nem azért döntöttek a háború mellett, hogy demokratizálják a Közel-Keletet, noha meg voltunk és vagyunk győződve arról, hogy pozitív hatást fog gyakorolni az egész arab világra, ha Amerikának sikerül felépítenie a demokratikus Irakot. Nem gondolták, hogy ezzel növelhetik az arab-izraeli béke esélyét, noha hisszük, hogy ha megdöntenek egy olyan veszélyes és szélsőséges diktátort, mint Szaddám Huszein, akkor ez annak a rendkívül bonyolult helyzetnek is előnyére válhat. Nem gondolták, hogy Szaddám Huszein adott parancsot a szeptember 11-i terroristaműködésre, noha nekünk meggyőződésünk, hogy a kap-

csolat Szaddám és az Al-Kaida között egyre nyilvánvalóbb. Amerika és szövetségesei még csak nem is azért döntöttek a háború mellett, mert attól tartottak, hogy némi hasadóanyag Nigériából Irakba kerülhet, vagy hogy Szaddám közel állt ahhoz, hogy atombombát dobjon Chicagóra. A Szaddám jelentette veszélyt, ilyen értelemben, sohasem tartottuk közvetlen fenyegetésnek.

A háború elsősorban azért indult, mert Szaddám stratégiai veszélyt jelentett. Tények bizonyították erőszakosságát és kegyetlenségét, maga is beismerte, hogy tömegpusztító fegyverekkel rendelkezik, és bizonyítékok vannak arra, hogy ezeket tovább akarta fejleszteni. Az iraki népre, a szövetségeseinkre és az amerikai érdekekre gyakorolt fenyegetés igazolja a múlt tavasszal indított háborút – az okok ugyanazok, mint amelyek miatt a Clinton-kormányzat 1998-ban a háború mellett döntött. **Bill Clinton, Madeleine Albright, William Cohen** és a többi vezető politikus az 1990-es évek végén a fentiek miatt jelentették ki, hogy Szaddám Huszein túrhatalmas fenyegetést jelent Irak szomszédainak, az ameri-

nemzet joggal érezheti úgy, hogy nemzeti érdekei a határainál kezdődnek, és itt is érnek véget, s ebből következően külpolitikája szinte kizárólag védekező jellegű. Egy nagy nemzetnek sokkal kiterjedtebbek az érdekei. A rendkívüli eseteket leszámítva, az Egyesült Államok mindig kötelességének érzi, hogy lehetőségei szerint megvédje a demokratikus államokat – akár külső, akár belső antidemokratikus erők támadásával szemben. Tehát saját nemzeti érdekünk diktálta, hogy a második világháború idején megvédjük Angliát és Franciaországot, és ma ezért tartjuk fontosnak, hogy kiálljunk Izrael

mellett, ha létét fenyegetik. Mindehhez nincs szükség komplikált geopolitikai számításra.

Mindezek mögött nyilvánvaló tény, hogy az Egyesült Államok hihetetlen katonai erőfölénnyre tett szert a világ többi nemzetével – és ezek mindenféle szövetségével – szemben. Erre az erőfölényre senki sem törekedett, noha mind a mai napig akadnak amerikaiak, akik tagadják ezt. Lényegében ez a helyzet balszerencsénkre alakult így. A má-

„Forradalom” – neokon módra

sodik világháborút követő ötven évben Európában béke volt, a Szovjetunió mindenféle helyi képviselői közreműködésével vívta harcait, Amerika viszont számtalan háborúban vett részt: Koreában, Vietnámban, az Öböl-háborúban, Afganisztánban és Irakban harcoltak katonái. Ennek következtében az amerikai katonai kiadások többékevésbé a gazdasági növekedésnek megfelelően növekedtek, miközben az európai demokráciák sorra lefaragták ezt

szociális-jóléti programjaik érdekében. A Szovjetunió ugyan rengeteget költött a hadseregére, de elhibázottan, így a gazdasági csőd együtt járt a hadsereg összeomlásával.

És hirtelen, miután két évtizeden keresztül mind a tudósoknak, mind pedig az újságíróknak hol az „imperializmus hanyatlása”, hol pedig az „imperializmus térhódítása” volt a jelszavuk, az Egyesült Államok egyedülálló hatalomra tett szert. A fél évszázadnyi bonyolult érderendszer „mágiája” kihatott a katonai költségvetésre éppúgy, mint a fegyveres erők számára végzett fokozott tudományos és technikai kutatásokra. A hatalom – akarjuk vagy sem – felelősséggel jár. És az is igaz, hogy aki ekkora hatalommal rendelkezik, az vagy megtalálja az alkalmat, hogy éljen vele, vagy valaki más fogja ezt számára megtalálni.

A republikánus párt hagyományos gondolkodású képviselői nemigen képesek átlátni ezeket az új geopolitikai realitásokat, mint ahogy nehezen tudják összeegyeztetni a gazdasági konzervativizmust a szociális és kulturális konzervativizmus hagyományaival. Ám a fent említett véletleneknek köszönhetően – vélik egyes történészek – a jelenlegi amerikai elnök és adminisztrációja, úgy tűnik, meglehetősen jól beletanult ebbe az új politikai közegbe, noha nyilvánvalóan ők sem láttak előre mindéből többet, mint pártjuk egésze. És a fentieknek köszönhetően a neokonkonzervativizmus épp akkor született újjá, amikor készültek volna eltemetni.

kaiak szövetségeseinek, és végső soron az Egyesült Államoknak. Ezért akarták elmozdítani. Ezek azok az okok, amelyek miatt tavaly sok demokrata párti politikus, többek között **John Kerry** és **Wesley Clark** tábormok is kiálltak a háború mellett, mindaddig, amíg **Howard Dean** és a demokrata párt ordibáló balszárnya tarthatatlanná nem tette a demokrata jelöltek számára „Bush háborújának” támogatását. (...)

Amikor 2002-ben a fegyverzet-ellenőrző csoportok visszatértek Irakba, Szaddám valamivel együttműködőbbnek mutatkozott, minthogy fegyverkezési programját jobban tudta álcázni. Azonban még ekkor sem engedték be mindenhová a fegyverzetellenőröket. Szaddám nyilvánvalóan abban bízott, hogy ha ezen az ellenőrzésen áticsúszik, akkor hazájában szabad kezét kap, s megszabadul a szankcióktól és a további ellenőrzésektől.

Kétségtelen, hogy sok amerikai is elfogadta volna ezt a végeredményt. Avagy miként hihette bárki is, hogy újabb hat hónap alatt megtalálhatják mindazt, amit Szaddám elrejtett?

Vagy hogy a „féken tartás politikáját” – azaz a fegyverzet-ellenőrzés engedélyezését kikényszerítő, iraki határon állomásozó 200 ezer katonát – vég nélkül fenntarthatja az ENSZ Biztonsági Tanácsa és Washington? Szaddámmal kapcsolatban az eddigiek alapján meg vagyunk győződve arról, hogy semmi ilyesmi nem hozhatott volna sikert. Ha hatalmát nem döntik meg, csak idő kérdése lett volna, hogy a jelenlegi, avagy valamelyik következő elnök mikor kényszerül erre a lépésre, a jelenleginél sokkal veszélyesebb körülmények között.

Vannak, akik sohasem fogják elfogadni ezt az érvelést, akik – legalábbis szavakban – inkább úgy vélik, hogy az egész iraki ügy (**Edward Kennedy** szavaival) nem egyéb, mint a „texasiak hazudozása”, hogy megnyerjék a választásokat. Esetleg azt állítják, hogy mindez egy hatalmas összeesküvés része, amelyet neokonzervatívok maroknyi bandája irányít. Az Irakkal kapcsolatos összeesküvés-elmélet szószólóinak némelyike jelenleg a demokrata elnökjelölésért verseng: egyikük épp az 1999-es, **Slobodan Milosevic** elleni háború tábormoka.

Ellentétes trendek az amerikai zsidóságban

Manfred Gerstenfeld interjúja Norman Podhoretzcel

*Norman Podhoretz,
a Commentary folyóirat
nyugalmazott szerkesztője,
aki radikális volt, de nem
kommunista, néhány éve azt
mondta egy konferencián:
„Fiatal koromban meg-
fertőzött az utópiák vírusa,
s az elmúlt negyven évet
a fertőzésből való
kigyógyulással töltöttem.”*

Nagyobb közöny, nagyobb vallásosság

A közösségben ma két, egymásnak ellentmondó trend érvényesül, amelyeket nehéz közvélemény-kutatással vagy szociológiai elemzéssel kimutatni. Az első az egyre növekvő közömbösség, melyet az asszimiláció és a vegyes házasságok egyre nagyobb száma, valamint az Izrael iránti attitűdök jeleznek. Izrael volt ugyanis az egyetlen, amellyel az idősebb nemzedékben mindenki törődött. Ma a közösség számottevő része közönyös. Néhányan egyenesen barátságtalanok.

A második trend a vallásgyakorláshoz való visszatérés és a mozgás „jobb-ra”... Az a konzervatív zsinagóga, ahová én járok, ma szinte semmiben nem különbözik egy ortodox zsinagógától, eltekintve attól, hogy a nők is teljes jogú résztvevői a közösségnek és a férfakkal együtt ülnek.

A kiújult palesztin erőszak hatása

A 2000-ben kirobbant második palesztin felkelés nagyon komolyan befolyásolta az amerikai zsidók Izrael iránti

érzéseit. A legtöbb, Izraelért aggódó amerikai zsidó számára az izraeli kormány a legfontosabb tájékoztatósi pont. Oslo után a kormány vezetői – **Jichak Rabin** és **Simon Peresz** – azt mondták: „Békét kötünk, és ez nagy dolog; nem engedhetjük, hogy a még mindig zajló terrorista merényletek lejárassák a békefolyamatot.” Várható volt, hogy az amerikai zsidók körében visszhangra lelnek ezek a gondolatok, és így is történt.

Én kezdettől fogva elleneztem az oslói folyamatot, és gyakran írtam ellene. Az elvet magát nem vetettem el, de úgy éreztem, a gyakorlatban mindez a valóság katasztrofális félreértésén alapul, és inkább háború, mint béke lesz az eredménye. A zsidó közönség, amelynek előadtam, erre rendszerint így reagált: „Talán ön jobban tudja, mi Izrael létfontosságú érdeke, mint az olyan katonák, mint Jichak Rabin vagy Ehud Barak?” Erre azt válaszoltam, hogy ők már nem tábornokok, hanem politikusok, és ennek megfelelően viselkednek. Aztán Barak 2000 júliusában, Camp Davidben hihetetlen engedményeket tartalmazó ajánlatára válaszul kirobbant a második palesztin felkelés. Azóta már tudjuk, hogy az előkészületek erre jóval korábban megkezdődtek.

Az erőszak újbóli fellángolása sok amerikai zsidót álláspontja felülvizsgálatára késztetett. A támpont most is Izrael volt, ahol a közhangulat megváltozott. Ennek nyomán a Munkapárt drámai módon visszaesett a 2003-as választásokon. Ám ha az izraeli baloldal kerekedik felül, az amerikai zsidók őket támogatták volna.

Menekülés az elviselhetetlen valóság elől

A *Commentary* 2000 decemberi számában (Death of an Illusion – Egy illúzió halála címen) ezt írtam: „Az elviselhetetlen realitás, amely elől menekülni kellett, az volt, hogy Izrael békevágyában nem osztozott sem az arab világ, sem a palesztinok – ők nem azt ellenezték, amit Izrael tesz vagy nem tesz, hanem azt, hogy Izrael egyáltalán létezik. Aztán, ahogy az idő előrehaladtával egyre több esemény jelezte a kiábrándító valóságot, úgy kellett egyre többet magyarázkodni és egyre többet hazudni, hogy az illúziót életben tartsák. Túl nagy volt már a reménykedés – és túl sok a »békefolyamatba« befektetett politikai tőke – ahhoz, hogy a Fehér Ház gypén zajlott káprázatos színjátéktól elvakított, elszédített emberek újra látni akarjanak.”

Csökkönyösen liberális közösség

A zsidó közösség az idő múlásával valószínűleg veszít majd befolyásából az amerikai társadalomban a mai helyzethez képest. Ma – csekély száma ellenére – politikai súlya nagy, mivel a zsidók politikailag igen aktívak, és politikai ügyekben komoly pénzügyi támogatást is nyújtanak. Így működik az amerikai demokrácia. Az érdekcsoportoknak az a dolguk, hogy saját érdekükben üssék a vasat, ahogy csak tudják – ha tehát az amerikai zsidók kevésbé el-

kötelezetten képviselik saját érdekeit, akkor ezekkel a mindenkori politikai hatalom is kevésbé foglalkozik, vagy épp teljesen elfelejti őket.

Az amerikai zsidóság másik sajátossága, hogy csökkönyösen liberális – a szónak valami homályos értelmében –, mindazon változások, újrendeződések és traumák ellenére, amelyek nyilvánvalóvá teszik, hogy sem a tegnapi szövetségesek, sem a tegnapi ellenségek nem ugyanazok ma már. A jobboldal hagyományosan ellenségesebb volt a zsidók iránt, mint a baloldal, de az elmúlt években megfordult a trend, és ma már inkább a jobboldal hajlamos meghallgatni a zsidó érveket – főleg ha Izraelről van szó. Ahogy az én nemzedékem kihál, a zsidók talán egyre inkább elfordulnak a liberalizmustól. E folyamat már megkezdődött, noha statisztikailag még nem jelentős. Ám felgyorsulhat, az eseményektől függően. A nyílt antiszemitizmus megjelenése világszerte – ismét csak: a baloldalon erősebben, mint a jobboldalon – valószínűleg komoly befolyást gyakorol majd az amerikai zsidók beállítottságára.

Izrael ma is az egyetlen ügy, amelynek kedvéért az amerikai zsidók hajlandók eltávolodni a politikailag korrekt, liberális állásponttól. Noha egyáltalán nem militánsok, rokonszenveznek az izraeli hadsereggel. Ám még ezzel együtt is az amerikai zsidók többsége – a liberálisok túlnyomó részéhez hasonlóan – ellenezte az iraki háborút.

Neokonzervatívok

Mindennek ellenére világszerte a legtöbben azt képzelték, hogy a zsidók aránytalanul magas számban támogatták a háborút. Azt állították, hogy a zsidók – akiket eufemisztikusan „neokonzervatívoknak” neveznek – hatalmukba kerítették a Fehér Házat, és ravaszul rávették a Bush-kormányt Irak lerohanására, amivel egyedül Saron érdekeit szolgálták. Ez persze nevetséges elképzelés.

A neokonzervatívok szerepének megértése végett vissza kell mennünk a Reagan-korszakba. Bushsal és fő külpolitikai tanácsadóival ellentétben – akik mind konzervatívok voltak világéletükben – Reagan maga is neokonzervatív volt: a demokrata és liberális felfogást osztotta úgy ötvenéves koráig. Ám a Jimmy Carter elleni elnökválasztási kampány során úgy találta, hogy a neo-

konzervatív intellektuelek képe a világról és benne Amerikáról koherens és meggyőző módon foglalta össze azt, amit ő is egyre inkább érzett.

E nézeteket roppant módon felerősítette az amerikai diplomaták túszul ejtése Iránban, majd Afganisztán szovjet lerohanása. Hasonló dolog történt George W. Bushsal 2001. szeptember 11-én, amikor az Egyesült Államokat az ő elnöksége idején úgy érte a terroristámadás, mint derült égből a villámcsapás. A neokonzervatívok ismét kész magyarázattal szolgáltak e roppant terrorista akcióra, valamint a vele szembeni fellépésre. A magyarázat részletesen kifejtette azt, amit Bush ösztönösen megérezett, ezért fogadta el és cselekedett eszerint. Sokan azonban, akik elleneztek Bush politikáját otthon vagy külföldön, úgy próbálták őt lejáratni, hogy azt sugallták: egy maroknyi ravasz zsidó manipulálja őt, akiknek egyedül Izrael érdeke a fontos.

Két régi antiszemita mítosz

Ezek a rágalmak két régi antiszemita mítosza vezethetők vissza. Az első a Cion bölcseinek hazug jegyzőkönyve. Eszerint egy baljós zsidó összeesküvés igyekszik hatalmába keríteni a világot. A náci is arról beszélt, hogy Bécsben és Berlinben a zsidók uralják a kultúrát. A mai, módosított rágalom azt állítja, hogy minden manipuláció Izrael érdekében történik.

A másik mítosz szerint a zsidók kétfelé lojálisak. Ez a tévképzet egyik fő eleme az amerikai antiszemitizmusnak, amely mindig jóval gyengébb volt, mint európai megfelelője. Ez az antiszemitizmus, mely a társadalom szennycsatornáiban és szélein virult, azon az ideán alapult, hogy a zsidók mindenekelőtt saját „törzsükhöz” lojálisak. Amint Izrael megszületett, ez a vád olyanformán alakult át, hogy a zsidók Izraelhez hűek Amerikai ellenében.

E vád olyannyira félelmetesnek tűnt, hogy egyes – főként Németországból származó – amerikai zsidó vezetők annak idején elleneztek Izrael megalakítását, félve, hogy ez újabb tápot ad majd a kettős lojalitás vádjának.

A rágalmak újjáéledése

A kettős lojalitás vádja már kipszultulni látszott, ám az első öbölháború ide-

jén újra felütötte a fejét, mostanra pedig újra előtört. Az antiszemitizmus mindig minden irányból támadta a zsidókat. Őket tették felelőssé a kapitalizmusért és a kommunizmusért. Egyszerre ábrázolták őket forradalmárként és ellenforradalmárként – csak épp az első állítás a szélsőjobbról, a másik a szélsőbalról származik, akik soha nem haboztak szövetségre lépni, ha a zsidókat kellett vádolni valamivel.

Én már 1969-ben azt írtam, hogy az antiszemitizmus és az anticionizmus közötti különbség merőben teoretikus, és szabad szemmel nem látható. Ezért zsidók és nem zsidók egyaránt támadtak. Mostanra azonban ez olyannyira nyilvánvaló lett, hogy egyre kevesebben tagadják. Így az Izrael iránt érzett aggodalom összeolvad a – főleg Európában – újjáéledő antiszemitizmussal való félelemmel. Amint korábban is írtam, egyedül e fejlemény volt képes az amerikai zsidókat annyira megijeszteni, hogy zsidóságuk ügyében ismét mozgósíthatókká váltak.

A baloldal visszaélése a holokauszttal

A holokauszttal sokan visszaélnak a baloldalon. Megsiratják a múltban legyilkolt zsidókat, miközben jelen politikai nézeteik – ha megvalósulnak – Izrael elpusztításához vezethetnek. A múltbéli holokauszt dédelgetése tehát az „anticionisták” számára remek védőpajzs, amely mögé bújva nyugodtan lehetnek ellenségesek a ma veszélyben lévő zsidókkal szemben.

Sok éven keresztül ismételtam, hogy a mai antiszemita fő céltablája Izrael. Akinek a holokauszt tanulságai valóban fontosak, és el akar kerülni egy újabb katasztrófát, annak Izrael védelme és biztonsága mindenek előtt áll.

Barátaink, a konzervatív keresztények

Számos liberális zsidó idegenkedik a fundamentalista keresztényektől, ha barátságról van szó, ám ez abszurd magatartás. Izraelnek minden szövetségesre szüksége van. Igaz, hogy egyes fundamentalista keresztények vonzalma abból a hitből ered, hogy a Messiás második eljövételét a zsidók Szentföld fölötti uralmának, majd tömeges áttérésüknek kell megelőznie. A politikában azonban a túlélés feltétele az, hogy

tudjuk, kik a barátaink és kik az ellenségeink. Sok amerikai zsidó nem rendelkezik ezzel az elemi szintű tudással. A múltban, mint azt többször elmondtam, a baloldal pártjai álltak ki a polgári jogok, a szabadság, a zsidók emancipációja mellett, míg a jobboldal ezeket az intézkedéseket ellenezte. Az utóbbi harminc évben azonban – a hatnapos háború utáni korszakkal kezdődően – Izrael ügyében egyre több jelét láthatuk egy történelmi fordulatnak. A baloldalon egyre nőtt az Izrael iránti ellenségeség, míg a jobboldalon egyre több lett a barátunk.

A szabadságjogok nincsenek veszélyben

Amerikában nincsenek válságos helyzetben a szabadságjogok. Mindenki, aki már élt a II. világháború idején, emlékezhet, hogy Earl Warren, Kalifornia kormányzója – később a legfelsőbb bíróság liberális bírja – támogatta a japán származású amerikaiak internálását. Ma semmi ilyesmi nem történt az amerikai moszlimokkal. Sőt, épp ellenkezőleg. A Fehér Házba invitáltak olyan moszlim vezetőket, akik nyíltan kapcsolatban álltak terrorista szervezetekkel. A repülőtereken a biztonsági emberek – tartva a rasszizmus vádjától – vonakodnak átvizsgálni az arab illetve moszlim öltözképzésű utasokat, miközben idős hölgyeket vagy épp kormányhivatalnokokat potenciális terroristaként kezelnek.

A politikai korrektség ekképp sok biztonsági problémát okoz. A média szinte szót sem ejt azokról a moszlim vallási vezetőkről, akik támogatják a terrorizmust és dzsihádra uszítanak a mecsetekben. Magában a moszlim közösségben pedig szinte egyáltalán nem hallani tiltakozó hangokat a szélsőségek ellen, és egyetlen pap sem akad, aki ezek ellen felszólalna.

A média általában rendkívül szelektív képet ad az iszlámról, amelyet a „béke vallásaként” mutat be, és alig ejt szót a „szent háború” doktrínájáról. Számos liberális zsidó is ebben a hitben ringatja magát, és azt képzei, hogy a moszlimok ellenzik a terrorizmust. Természetesen valóban minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk, hogy bátorítsuk az iszlám világ reformereit. Mielőtt azonban ezt megtehetnénk, a reformereknek meg kell mutatkoznunk, bizonyítandó, hogy léteznek egyáltalán.

Azt gyanítom, hogy a legtöbb amerikai nem szédíti meg az ártalmatlan Iszlám képének mutogatása, amelyet számos liberális – és néha maga a Bush-kormány is – elfogad. A kormány olyannyira törekszik bizonyítani, hogy a terrorizmus elleni háború nem egyenlő az iszlám elleni háborúval, hogy kezét-lábát törve próbálja kimutatni a moszlimok iránti szeretetét.

Az iraki háború ára

Egyes politikai elemzők úgy vélik, Izrael fogja megfizetni az iraki háború árát: ez lesz a Nyugat békítő gesztusa

az arab-izlám világ felé. Én azonban a Bush-kormányra fogadok, és bízom abban, hogy nem fizettet Izraellel ilyen árat. Bush átlátja, hogy Izrael – kisebb területen, de sokkal nagyobb intenzitással – hosszú ideje már ugyanazzal a veszéllyel néz szembe, mint ma az Egyesült Államok. Ennélfogva nem hiszem, hogy olyat követel majd Izraeltől, amit nem kérne az Egyesült Államoktól. Busht szoros kötelék fűzi Izraelhez, és elismeri az ország jogát, hogy megvédje magát a terroristákkal szemben. A Fehér Ház összes lakója közül alighanem ő Izrael legjobb barátja.

Fordította: Gadó János

GADÓ JÁNOS

A neokonzervatív külpolitika és Izrael

„Hidak kellenek, nem falak” – zeng a legújabb jelszó, mióta az izraeli kormány elkezdte építeni a zsidó és palesztin településeket elválasztó biztonsági kerítést, amellyel a terroristákat kívánja távol tartani. Nem kisebb személy, mint maga a pápa tette magáévá e hangzatos frázist, ami azt jelzi, hogy e gondolat utat talált a nyugati világ szívébe. Mintha a házát éjszakára bezáró háziasszonynak azt mondanák: Tárt karok kellenek, nem zárt kapuk, hiszen így a betörők sosem fognak téged megkedvelni.

A szépen hangzó üzenet valódi tartalma ez: a nyugati világ nem ismeri el Izrael jogát az önvédelemre. Nem volt még olyan terrorista merénylet az izraeli civil lakosság ellen, amely után mértékadó európai politikusok elismerték volna: Izraelnek joga van megvédeni polgárait. Ilyen kijelentést csak az amerikai elnök tesz időről időre (amikor a bonyolult nemzetközi konstellációban ezt megengedhetőnek véli). Amint a fenti jelszó mutatja: a találatos európai szellem mindig megleti a módját, hogy Izrael önvédelmi lépéseit erkölcsstelenségként ábrázolja. Európa az ellenségeskedés megszüntetésére egyetlen módszert ajánl Izraelnek: tegyen engedményeket.

A mai Európában (és a nyugati világban szinte mindenütt) hegemon emberjogi, kisebbségvédő felfogás egydimenziós szemlélete csak a „gyenge-erős” viszonyt hajlandó látni és láttatni. Izraeli tank szemben a kődobáló palesztin fiúval. Saját előítéleteinek gőzében a véleményformáló európai „progresszív” értelmiség nem hajlandó észrevenni, hogy amit ő ténynek hisz, az saját előítéleteinek objektívalódása: a kődobáló palesztin fiúk a nyugati (és persze arab) tévéstáboknak dolgoznak, rendszerint akkor indulnak a tankok ellen, amikor a fotósok és operatőrök már a helyükön vannak.

S amiként e nagyon látványos esetben igaz, hogy a nyugati közvélemény (a média közreműködésével) nemcsak szemléli, hanem gyártja is az eseményeket, úgy igaz ez a konfliktus egészére. A Palesztin Autónia költségeinek 60 százalékát adományozók fedezik, amelyek közt – havi 10 millió euróval – első az Európai Unió. EU-pénzekből fedezik a palesztin oktatást (ez igazán békés cél, nem?), ahol a gyerekek az öngyilkos robbantók dicséretét zengik. EU-pénzekből fizetik a palesztin állami alkalmazottakat, köztük az Al Aksza Brigádok számos tagját – miután a palesztin pénzügyeket az EU nem képes ellenőrizni. Az izraeli polgárok egy részét tehát az európai adófizetők pénzéből robbantják föl. De az európai pénznél, médiánál, EU-pénzből fizetett terroristánál is fontosabb az európai szív: ma minden valamirevaló baloldali tüntetésen ott lobognak a palesztin zászlók, ott díszlenek a palesztin kendők. Korunk hegemon ideológiai irányzata a palesztinokat választotta jelképéül: ők szimbolizálják az egész elnyomott harmadik világot. Olyan, túl nem becsülhető erkölcsi támogatás ez, amely megsokszorozza a palesztinok hitét abban, hogy ők az igaz ügy harcosai.

A békeszerető Európa tehát – anyagi és erkölcsi javak formájában – folyamatosan zúdíttja a municiót abba a konfliktusba, melyet állítólag legjobb vágya megoldani. A zsidóellenes előítélet klasszikus működési módját láthatjuk itt: a külvilág saját előítéleteinek megfelelő helyzetbe kényszeríti a zsidókat, majd amikor ők ennek megfelelően viselkednek, a külvilág szörnyülködik és ujjal mutogat rájuk.

Mindeközben ugyanezen európai értelmiség színe-java elítéli az antiszemitizmust, térdet s főt hajt a Soá áldozatai előtt, és egyértelműen elhatárolódik a hagyományos szélsőjobbtól. Keblükre ölelik a zsidókat, miközben nagyot rúgnak a zsidó államba. A gyerekgyilkos zsidó mitoszát újraélesztve palesztin kisdedeket faló szörnyetegnek ábrázolják az izraeli kormányfőt,* majd kijelentik, hogy ebben nincsen semmi antiszemitizmus.

A progresszív Európa tökéletesen skizofrén állapotba jutott.

Hogy Európa a zsidókat egészen más mértékkel méri, mint a többi embert, abban nincs semmi újdonság. Mindehhez azonban olyan ideológiai közeg is kell, amely kedvez a leegyszerűsítések-

nek, primitív dichotómiáknak. A fentebb már említett baloldali, emberjogi, kisebbségvédő radikalizmus éppen ilyen közeg. Ennek közvetlen szellemi elődei a XX. század második felének radikális baloldali hagyományai: nyugaton a 68-as antikapitalista lázadás, amelynek egykori utcai harcosai ma kulcspozíciókat foglalnak el a kulturális, tudományos és politikai életben – keleten pedig a szovjet külpolitika, melyet – minthogy a brutális Szovjetunió már nem létezik – ma nyugodtan lehet vállalni. „Amerika rossz – a Harmadik Világ jó” – summázhatnánk némi éllel e felfogás velejét. A Harmadik Világ országaiban uralkodó kietlen nyomor és káosz adja a morális felháborodás alapját, az „erkölcsi municiót”, a végtelenül leegyszerűsített, primitív baloldali felfogás pedig a világmagyarázatot, melynek járatain keresztül a gőz a felszínre tör.

A harmadik világ kaotikus országaiban uralkodó diktátorok, véreskezű po-jácák boldog örömmel csatlakoznak e kórushoz, amely felmenti őket minden felelősség alól az országaikban uralkodó embertelen állapotokért, amelyekért az újbaldali felfogás szerint a múltban a gyarmatosító nyugat, a jelenben pedig az Egyesült Államok és Izrael a felelős. Ennek a torz szemléletnek megnyilvánulásai voltak azok a 2003 nyarán zajlott, sok százezres európai „békétüntetések”, amelyeken „támogatták az iraki népet” (azaz **Szaddám Huszeint**), és „elítélték az olajért harcoló amerikai imperializmust”. Ennek a végsőig torzult szemléletnek az orgája volt a 2001 augusztusában Durbanban megrendezett ENSZ-konferencia az antirasszizmusról, ahol az arab és iszlám országok kezdeményezésére a legfőbb téma Izrael rasszistaként való megbélyegzése volt, és amelyet az európai országok küldöttei szépen végigültek anélkül, hogy egyetlen elítélő szót szóltak volna.

Ma Nyugat-Európában ennek az ideológiának nincsen komoly vetélytársa. A kormányok tetteit természetesen nem mindig ez a felfogás motiválja, de ha lépéseiket a nyilvánosság előtt magyarázzák, rendszerint ehhez nyúlnak vissza. A nyugati nyilvánosság terein ez a felfogás az uralkodó, és ebben a közel-keleti konfliktusról festett képben Izrael az „elnyomó”, „fehér”, „nyugati”, „kolonialista” hatalom, a palesztinok pedig az elnyomott harmadik világ szimbólumai.

A neokonzervatív amerikai felfogás jelenleg az egyetlen, elméletileg kelően kidolgozott gondolkör, amely képes fölvenni a küzdelmet az európai ihletésű újbaldali gondlattal szemben – amely utóbbi Amerikában is erős, elsősorban az egyetemi, akadémiai világban. A neokonzervatív felfogás – noha európai gondolkodóktól is merít – alapvetően az amerikai hagyományokon alapszik. Ezekről idegenek a vad zsidóellenes indulatok, a merev és szélsőséges ideológiák. Amerika „jelkiismerete” nincs úgy megterhelve a gyarmatosítások és a Soá bűneivel, amelyek Európát nyomasztják, és időről időre kontrollálhatatlan indulatok formájában törnek elő.

A neokonzervatív felfogás pragmatikus, és nem ideologikus. Egy véreskezű diktátorban képes véreskezű diktátort látni, nem pedig az antiimperialista küzdelem hőjét. Egy fanatikus terroristán képes terroristát látni, akinek tettét ugyan motiválhatja, de nem mentheti föl népe sanyarú sorsa. A neokonzervatív felfogástól sem állnak mindig távol a primitív leegyszerűsítések (ld. a „gonoszság tengelye”), ám ezek inkább a nagyközönségnek szánt retorikai fordulatok, mint masszív ideológiai konstrukciók. A neokonzervatív felfogás jelenleg az egyetlen, amely Izraelt képes annak látni, ami: egy túlélésért küzdő országnak, amelynek létezését az őt környező arab-izlám világ nem képes elfogadni. Ezzel szemben a „progresszív” európai felfogás Izraelt saját indulatainak és ideologikus konstrukcióinak torzító tükrében szemléli.

A neokonzervatív gondolkodók azért jutottak fontos pozíciókhoz a jelenlegi amerikai adminisztrációban, mert felfogásuk, a mai világjelenségekre adott válaszuk illeszkedik az amerikai hagyományokba, nem pedig azért, mert összeesküvők módjára beférkőztek a Fehér Házba – mint azt bírálók szeretik sugallni.

A neokonzervatív gondolkodóknak valóban komoly szerepük van abban, hogy az Egyesült Államok továbbra is Izrael megbízható szövetségese – ám ennek elsődleges oka nem az ő aktivitásukban, hanem Amerika hagyományaiban keresendő.

* A karikatúra a The Independent című brit napilapban jelent meg, és elnyerte a brit karikatúristák 2003. évi díját.

NOVÁK ATTILA

Az a harc lesz a végső

A neokonzervativizmus helyzete Magyarországon

A neokonzervatív politika nem áll túl fényesen Magyarországon. Még azok sem igazán neokonzervatívok, akik magukat fennhangon annak hirdetik. Szögezzük le: a mai Magyarországon többnyire radikális jobboldali populisták, Amerika-ellenes ezoterikusok, katolikus beütésű szinkretisták vallják magukat konzervatívnak. A neokonzervatív politika viszont nem Tiszaeszlár és **Horthy** kormányzó vagy **Mindszenty** bíboros eszmevilága, de nem is az asztrológia jegyében keletkezett, hanem modern áramlat, az Egyesült Államokban jött létre – bár képviselői főleg kiábrándult baloldaliak, akik – csalódván a világ permanens forradalmasításában – az amerikai demokrácia elvét és gyakorlatát terjesztenék az egész világban. Községi és egyéni szabadság, az alkotmányosság hagyományának tisztelete, a vallások értékeinek elismerése, piacgazdaság és az amerikai szupremácia fenntartása – nagyjából ezzel lehetne összefoglalni aktuálpolitikai elveiket. Filozófiai szempontból a természetjog talaján állnak, „vesszen minden változás”, mert a „változás” önmagában nem érték, ez csak a történelem lassú folyása során valósulhat meg.

Magyarországon neokonzervatív politika nem létezett, csak a Szabad Demokraták Szövetsége néhány „alapító atyja” tartotta egy időben magát neokonzervatívnak. A hagyományos magyar jobboldal egy csoportja valóban konzervatív volt, de nem asszimilálódott eléggé a modern liberális demokráciák alaptételeihez, azaz az „Isten – haza – család” szentháromsága határozta meg létüket, s eszköztárukban a magyar nacionalizmus, az antiszemitizmus és a keresztény-úri Magyaror-

szág habituális világának megannyi vonása szerepelt. Ezen vonások konzervativizmusa mindent megőrzésre méltónak ítelt, ami régi volt, vagy csak annak tetszett; demokratikus szűrőt nem tartalmazott, ám annyira azért modern volt, hogy a magyar reakció néhány agrárius és nemzeti-keresztény vonulatát magába olvassza. Egyébként nem csatlakoznék azokhoz, akik a keresztény úri középosztály összes vonását baloldali ellenszennvel figyelik, sőt: jó néhány vonását megőrzésre és szeretetre méltónak tartom.

Mindenesetre a magyar jobboldali-konzervatív tábor azért is ellenséges az Egyesült Államokból származó neokonzervatív tanokkal, mert az Egyesült Államok – bár szovjetellenes volt – a második világháború győztes hatalmai közé tartozott, így részt vett Magyarország bombázásában és „leigázásában”, a magyar területi igények lenullázásában. A hagyományos jobboldal etnicista szemléletébe ráadásul az sem fér bele, hogy az Egyesült Államok-

ban sok zsidó él, akiknek befolyásuk van a politikára, valamint az, hogy az amerikai adminisztráció támogatja (szerintük „túltámogatja”) a zsidó államot. Ezek az ellenérzések áthidalhatatlanul állnak a magyar konzervatívok és az amerikai neokonzervatívok között. Az Egyesült Államok erős „diszsent” és protestáns hagyományai, „vissza a gyökerekhez” neoprotestantizmusa is Izrael szövetségesevé teszi a ma egyedül regnáló szuperhatalmat, míg a hagyományos magyar konzervatív jobboldal erősen katolikus vagy nemzeti tradíciójú református tagjai a zsidókban – többnyire – még mindig Krisztus-gyilkos népet, vagy jobb esetben „felforgató” kommunistát lát. *Szeretniük kellene a zsidókat ahhoz, hogy neokonzervatívok lehessenek.* S aki a mai Magyarországon zsidóként csatlakozik a hagyományos jobboldali-konzervatív táborhoz, annak „package deal”-ként kell elviselnie a társutas radikális-populista szélsőjobboldalt, a feltörő és kizárólagosságra törekvő keresztény-nemzeti szellemet, és a XIX. századi mintát elváró, a zsidóságtól a magyarság javára történő teljes önfeladás, a totális asszimiláció, a magyar nacionalizmushoz való feltétel nélküli ragaszkodás mára már anakronisztikussá vált követelményét. Többes identitást nem fogadnak el. Természetesen vannak olyanok, akik ezt – sok pénzért – elviselik. A konzervatív tábor is állásban tartja őket, hogy mindig el lehessen mondani: ők „nem antiszemita”. De a magyar jobboldal nem tudhatja, hogy ezek az emberek – más pénzforrást látván – mikor hagyják ott táborukat. *Az őszintétlen és pusztán haszonelvű helykeresésnek értelme van, de értéke aligha.*

A magyarországi zsidóság politikai szocializációja is oka annak, hogy nem sok zsidó képviseli a neokonzervatív politikát. A túlnyomórészt a Vörös Hadsereg ittlétére alapult biztonsági érzések mára a szocialista pártra, a szabad demokratákra és az EU-ra tevődtek át. S ennek nemcsak az az oka, hogy a magyar zsidók érdekképviselőket nem bízzák az antiszemita figurákat és jelenségeket – szavazatmaximalizációs célokból is – megtűrő magyar jobboldalra, hanem az, hogy a baloldali szocializáció foglyai. Nem véletlen, hogy a szabad demokraták mai neokonzervatívjai általában nem zsidók, és a Hit Gyűlekezetében politizál-

nak, míg a múlt egyetlen zsidó gyökerű neokonzervatívja ma a szélsőbaloldali eszmék, az artikulálatlan és l'art pour l'art lázadás koordinálatlan és kontrollálhatatlan apostola.

A neokonzervatív politika üzéséhez ugyanis hozzátartozik *egyfajta meggyökerezettség az adott ország szellemi-politikai tradíciójában*, s szintén vele jár *egyfajta szervesség*, amely összekapcsolja az elmúlt generációkat a jelenlegivel és az eljövendővel. Akiből ez hiányzik, akinek nincsenek honi szellemi „ősei”, csak saját maga, s aki nem képes arra, hogy konzervatív angolszász eszméket a hazai talajra adaptáljon, iskolát alapítson és a ma-

kész forradalmi szellem uralkodik el. S a szellem folytonosan szabadul ki a palackból, vonja uralma alá a vezéreket kereső és orientációképtelen tömegeket és csoportokat.

A mai neokonzervatív eszmékkel rokonszenvező magyarországi zsidók jó része nem konzervatív, csak azt látja, hogy kizárólag az amerikai jobboldali kormányzat támogatja Izraelt, míg a baloldal folyamatosan támadja és kritizálja. A mai magyar „zsidós” neokonzervativizmust pár filozófus és újságíró, valamint – bibliai alapon – a Hit Gyülekezete képviseli. Nekem itt komoly fenntartásaim vannak, mert aktuálpolitikai együttállásra építi az ideo-

lógia teljes vázát, s így ennek változásával a neokonzervatív „tábor” is transzformálódhat. A zsidó eredetű neokonzervatívoknak ugyanis *dialógust* kell folytatniuk a magyarországi szekuláris középből és középből jobb sorsra érdemes képviselőivel, s a halachikus-rabinikus tradíció, a pár magyar konzervatív (pl. Halász Gábor), s a zsidó és világtörténelmi kulturális teljesítmény és szellemi tapasztalat alapján kellene kidolgozniuk saját értékrendszerüket, politikai platformjukat. Ha ugyanis nem ez történik, akkor baj lesz. Sodródás idegen vizekre és vizeken. Mert mi következik, ha Izrael és a zsidók nem telje-

sítik be „üdvörténetileg” a neoprotestánsok chillasztikus vízióit, végítéletes látomásait, Armageddon harcát? Arra jobb nem is gondolni. S arra sem, ha az izraeli emberi jogok és a világ zsidóságának problémáját is kizárólag a (neo)keresztény megváltás fogalmán és az amerikai külpolitika érdekein keresztül értelmezik, ha az iszlámra vagy a nem neoprotestáns felekezetekre kizárólag az „ez a harc lesz a végső” típusú, megalkuvást nem tűrő vallásháború szemüvegén keresztül néznek. Ha Európa-idegen amerikai konzultusként kezdene el viselkedni a hazai neokonzervativság. Ha nem keresik meg politikai-világnézeti álláspontjuk autochton és helyi gyökereit, a saját és senki mással össze nem téveszthető eredeti hangot.

Az a harc lesz a végső.

*A neokonzervatív politika
üzéséhez ugyanis hozzátartozik
egyfajta meggyökerezettség
az adott ország szellemi-politikai
tradíciójában, s szintén vele jár
egyfajta szervesség, amely
összekapcsolja az elmúlt
generációkat a jelenlegivel
és az eljövendővel.*

gyarországi viszonyokra méretezze a szellemi importot, aki csak pillanatnyi extenzív olvasmányélményeit, külföldi benyomásait vetíti rá a pannon világra, azon előbb vagy utóbb felülkerekedik a tenger árja, azaz a hagyományos és zsigeri baloldali neveltetés. Más nem nagyon tud felülkerekedni, mert a magyar jobboldal szerves hagyománya az antiszemitizmus (bár vannak komoly kivételek), amin csak nagyon nehezen és lassan, az egész jobboldali ideológiai-társadalmi konstrukció átalakításával lehet változtatni. Így a jobboldali antiszemitizmus előretörését látván anakronisztikus baloldali hagyományok, az aufklérizmus, a tartalom nélküli „világpolgárság”, a vallási tradíció merev elutasítása vagy a folyton újabb és újabb létező vagy konstruált csoportokat felszabadítani

A SZOMBAT-ról a legkülönbözőbb dolgokat beszélük:

„Ultraliberális”

„Jobboldali”

„oknyomozó
értelmiségi magazin”

„botrányszagú
pletykalap”

„túl vallásos”

„hitközségellenes”

„öntudatos és bátor”

„revolverlap”

„a szélsőjobb
malmára hajtja
a vizet”

„a magyar zsidóság
élő lelkiismerete”

**Egy dolgot soha
nem állított senki:
hogy a SZOMBAT
unalmas volna!**

**Ne tétovázzon:
fizessen elő Ön is!**

Címünk:

**1065 Budapest,
Révay u. 16.**

**Telefonszámunk:
311-6665 (fax is),
311-9214**

E-mail:

info@szombat.org

Internet:

http://www.szombat.org

RÓNAI ANDRÁS

Csillag a bocskain*

Rónai András 1932-ben született Budapesten. Tízéves korában lépett először a világot jelentő deszkákra, Lakner bácsi gyermek-színházában. 15 évesen játszotta el a Valahol Európában c. világhírű magyar film Ficsúrját. 1949 óta Izraelben él, ahol a Nemzeti Színház – Habima – vezető művésze. Az új hazájában és itthon is többszörösen kitüntetett művész közel kétszáz színházi szerepet játszott el, és negyven izraeli, amerikai és német filmben szerepelt.

degséget. Egy véletlen körüti találkozás alkalmából megtudtam. Mint kiderült, végig haragudott rám. Megkérdezte, mit keresek itt. Elmeséltem, hogy közben magántanuló lettem, ezért nem vagyok iskolában, és hogy a New York palotában volt valami elintéznivalóm. Erre ismét feltette a kérdést, de mit keres itt? Kár a maga tehetségét ebben a rendszerben elpazarolnia. Vándoroljon ki Palesztinába, magából ott egy kiváló

„Talpig fegyverben”
– Rónai 1949-ben, Izraelben

1948-ban, egy szép napsütéses téli délután, összeházasítottam a Körúton **Szirtes Lászlóval**, a *Valahol Európában* rendkívül keménykezű, de mindenki által tisztelt, közszeretettnek örvendő gyártásvezetőjével. Elegáns, precíz ember volt. Még a mindig friss, élesre vassalt overalljait is naponta váltotta. Akkoriban színes nejlon óraszíj volt a divat. Azokat is munkaruhái színéhez passzíva cserélgette. Még az egy teljes hónapig tartó külső felvételek alatt is már kora hajnalonként frissen borotválva ellenőrizte, hogy mindenki a helyén van-e. Ezt a fegyelmet másoktól is megkövetelte. Mint egy valóságos generális, pedig csak egy nemrég hazatért munkaszolgálatos volt. Engem a rendező **Radányi Gézá**tól kezdve az egész stáb el-

kényeztetett, kivéve Szirtest. Még a köszönésemet is alig viszonzta. Ez így ment a szintén egy hónapig tartó belső felvételek alatt is a Hunniában. Nem értettem, minek köszönhetem ezt a hi-

héber színész válik. Sarkon fordult, és elsielt. Nem jutottam szóhoz. Azt se tudtam, hogy héberül egyáltalán beszélnek, nemhogy színházat játszanak. Azt hittem, hogy ezen az ősi nyelven csak imádkozni lehet...

Négy hónappal később, 1949 márciusában elhagytam szülőföldemet.

Még röviddel disszidálásom előtt **Várkonyi Zoltán**, aki akkor a Művész Színház igazgatta, meghívott **Gáspár Margit** A *Boldogság szigete* c. darabjának egyik kamaszszerepére, **Fábry Zoltán** rendezésében, **Kiss Manyival** a főszerepben. Vagy két héten keresztül próbáltunk ragyogó hangulatban, a leendő siker biztos tudatában, míg egy szép délelőtt a sötét nézőtérrel feljött a színpadra Várkonyi, megállította a próbát, és megszólalt:

- Gyerekek, ez egy norvég darab.
- Hogyhogy? - kérdeztük.
- Oslóban van.

Ezzel levette a darabot a műsorról.

Ki tudja, ha az előadást bemutatjuk, pláne ha még sikere is lett volna, talán már nem is sikerül illegálisan elhagynom Magyarországot. Az, hogy otthon nem csináltam volna karriert, bizonyos. Képtelen lettem volna évtizedeket végighazudni. Az is igaz, hogy Izraelben, ahol nyíltan vallhattam politikai nézeteimet, ezekkel – a színház lassú, de biztos, egyirányú politizálódási folyamata következtében – enyhén szólva nemigen szimpatizáltak. A különbség csak annyi, hogy Izraelben, ellentétben a kommunista Magyarországgal, nem a rendszer írja elő a színházak műsorpolitikáját, hanem éppen a hatalom szellemével szemben álló, „széplelkű” rendezők és művészeti igazgatók javarészt erősen kormányellenes, sőt néha úgy tűnt, hogy szinte államellenes vonala vált dominánssá. Ez a folyamat abban a másodpercben kezdődött, amikor a közel harmincéves munkapárti egyeduralom után pártom vezére, **Menachem Begin** vette át a hatalmat. Politikailag én váltam a szakma fekete bárányává, de ekkor már nem volt könnyű megingatni a pozícióm. Magyarországon feltételezhetően Recskre internáltak volna, itt legfeljebb nem játszottam el a Lear királyt. Szerencsémre azonban, mielőtt ez a szélsőbaloldali mazochista járvány odáig fejlődött, hogy még a klasszikusokba is becsempészték a propalesztin vonalat, eljátszottam, ami szép és jó.

Elutazásom előtti délelőtt elbúcsúztam **Lakner Lilitől**. Némán megálltam

előtte. Rögtön megérezte, mi járban vagyok, csak annyit mondott, hogy járjon sikerrel.

– Biztos vagyok benne, hogy majd ott is feltalálod magad. Csak sikerüljön ép-ségben átjutnod...

Estefelé taxit béreltem két órára. Elbúcsúztam imádott Pestemtől, minden-hova ellátogattam, ahova jó vagy rosszabb gyerekkori emlékeim fűztek. Hogy is mondta **Petőfi**? „Minden régi, kedves helyet bejár...” Végül akkori so-

*Az is igaz, hogy Izraelben,
ahol nyíltan vallhattam politikai
nézeteimet, ezekkel – a színház
lassú, de biztos, egyirányú
politizálódási folyamata
következtében – enyhén szólva
nemigen szimpatizáltak.*

ros szerelmemnél kötöttem ki, a Szép utcában. A búcsúzás hajnalig húzódott. Egy portréképet adott emlékül, és a hátára **Paul Gerald** *Véletlen* c. verséből idézett néhány sort.

*„Ha nem ismertük volna egymást
kedvesem,
Ez is előfordulhatott volna,
Lásd, mit tett a sors érette, érzed?
Hogy így szeressünk,
És mi legyünk ezek...”*

Panni, Bp., 1949. március 13.

Szombathelyet elhagyva, a befagyott szántóföldeken, jeges, nehezen járható, erdei ösvényeken át a hosszú gyalogutat jobban bírtam, mint idősebb útítársaim. Két határon át, ugyanis Ausztriában, a magyar-osztrák határ letarolt övezetén átfutva, vad, harsány kutyaugatás kíséretében, és a kivilágított őrház mellett lévő kis fahidon lábujjhegyen átosonva – nehogy felébrezzük a határőröket –, a szovjet zónába kerültünk. Már hajnalodott. Szaporán szedtük a lábunkat, hogy még mielőtt teljesen kivilágosodik, elérjük a határ mellett kezdődő hegyvonulat végételen erdőségen első fáit, ahol egész

nap dekkoltunk, és csak éjszaka mertünk, szovjet járőröktől tartva, az országútra merészkedni. Összesen két éjszakán keresztül vagy 80 kilométert gyalogoltunk, amíg eljutottunk a szovjet-angol zóna határáig. Persze ott is vagy fél kilométernyi letarolt terepen kellett, ahogy csak bírtunk, lelünk szákadtaig, átrohannunk. Jóformán utolsó erőnkéből, nagy nehezen átvonszoltuk magunkat a zónahatárt képező, ijesztően mély medrű patak felett, vezetőnk

által már valamelyik előző útján a másik oldalra előre átdöntött, vastag fatörzsön keresztül. Végre az angol zónába kerültünk, ahol – a szovjet oldallal ellentétben – sűrű fenyves várt bennünket. Az angolok, úgy látszik, nem tartottak attól, hogy onnan bárki a szovjet zónába szökhet. Lehevertünk egy fél órára. Kicsit kiszuszogtuk magunkat, majd felkecmeregünk, és elindultunk az egy kilométernyire fekvő Fürzenfeld irányába. A rövid pihenő után alig bírtam felszedelőzködni. Lábam valósággal beda-

gadt a nadrágomba. Kerek négy órát tartott, amíg sikerült elsántikálnom a faluig. Úgy látszik, az a tény, hogy végre szabad lettem, fizikumomra is kihatással volt. Már nem volt sietős a dolgom. Megbeszélésünk szerint a többiek a község első, útba eső kocsmájában vártak. Mint egy kiszáradt torkú, szomjas vad, rávettem magam az első korsó jéghideg sörre. Busszal érkeztünk Grazba, az angol zóna fővárosába. Ott vettem először hasznát zsidóságomnak. A Joint zsidó segélyszervezet jóvoltából azonnal a város legfinomabb szállodájában helyeztek el. Bármilyen hihetetlenül is hangzik, 36 órán keresztül, megszakítás nélkül aludtam. Még arra sem emlékszem, hogy közben szükségleteimet végeztem volna. Mindenesetre a finom, puha ágyszárazon maradt.

A Nemzetközi Vöröskereszt segítségével rövidesen a festői szépségű, magasan fekvő Admont városka melletti hontalanlágérbe kerültem, ahol több száz magyar, úgynevezett nyugatos család, és vagy kétszáz lengyel zsidó menekült várt repatriálásra, illetve valamelyik nyugati országba való bevándorlásra. (...)

Miután pesti létemre egy mukkot sem beszéltem jiddisül, a lengyelek alig akarták elhinni, hogy én is Ábrahám ősapánk leszármazottja vagyok. Ott határoztam el véglegesen, hogy Izraelbe vándorolok. Világossá vált előttem, hogy az az egyedüli hely a földkerekségen, ahol sohasem válhatok ismét másodrangú állampolgárrá, sem faji okokból, sem pedig társadalmi helyzetemből kifolyólag, és ha bármikor ismét az életemre tömének, fegyverrel a kezemben megvédhetem magam. Mielőtt vonatra szálltam Olaszország irányába, nehogy elfelejtsem a Kárpát-medence zamatát, az utolsó éjszakát egy tizenöt éves vajdasági kislánnyal töltöttem.

Bari olasz kikötővárosban hajóztam be, a kétszáz fő befogadására alkalmas,

A Golánon: a hadseregben ünneplik az ötvenéves színészt

de ez esetben ötszáz személyt dőcögve a hátán cipelő, Éjlát elnevezésű, akkor már izraelivé vedlett ócska propellerre. A túlszűfolt bárkán igen szerény volt az ellátás. Rögtön jelentkeztem pincérnek, így jutalmul az öt napig tartó úton végig ehettem-ihattam. Nem is kaptam – az utasok többségével ellentétben – tengeri betegséget. A haifai kikötőbe péntek hajnalban futottunk, helyesebben dőcögtünk be, több más újbevandorlókat szállító hajóval együtt. Akkor találkoztam először a vallási korlátozásokkal, ugyanis nehogy megszentésge-lenítsük a szombatot, csak vasárnap

reggel léphettünk a „Szentföldre”. Miután Izrael már az egy évvel azelőtti születésétől kezdve demokratikus, nem pedig felekezeti államformájú lett, nem értettem meg, hogyan lehetséges, hogy a szombat betartása még a forrástól áthévtől hajókon, ragadva az izsadságtól, türelmetlenül várakozó újbevandorlók minél gyorsabb partra szállításánál is fontosabb. Szerintem a hibát Izrael első miniszterelnöke, **David Ben Gurion** követte el azzal, hogy a választásokkal koalícióra lépett, hogy ezáltal a szétszórásban, de főleg Amerikában élő, vallásos zsidóságot közelebb hozza a fiatal államhoz. Olyan vallási korlátozásokat fogadott el, mint pl. a szombati tömegközlekedés betiltása, a polgári házasságok eltörlése, a szállodák kizárólagosan kóser konyhája, de nem utolsósorban a jesivanövendékek katonai szolgálat alóli felmentése stb. Mindezen a mai napig sem változtattak, pedig a zsidó állam megálmodója, a budapesti születésű Herzl Tivadar ezt nem vette számításba. Ő azt hirdette, hogy a zsidó az egyetlen olyan vallás, amely egyben nemzet is, ami viszont nem kötelezi a nemzetet arra, hogy betartsa a vallási előírásokat. Új embertípusról álmodozott. Olyanokról, akik földet művelnek, ipart űznek, és ha kell, maguk védik meg hazájukat. Ez egyértelműen sikerült is. Egyébként a magam részéről tisztelem, sőt irigylem is azokat, akik hinni képesek, de ne avatkozzanak be az én életmódomba. Így gondolkodik Izrael lakosságának javarésze is. A többség ugyanis nem szombattartó. Ami a tömegközlekedést illeti, akinek nincs kocsija, autóbusz vagy vonat helyett iránytaxival bárhova eljuthat szombaton is. A házasságkötés sem probléma, aki nem óhajtott felekezeti esküvőt, egyszerűen elutazik párjával a közeli Ciprusra vagy bármelyik európai országba, és polgári házasság révén ott fogad örök hűséget szíve választottjának. Egyébként az országban óriási lakodalomkultusz tombol. Az esküvőket direkt erre a célra tervezett, hatalmas, ragyogó, léghűtéses luxustermekben tartják, általában sok száz vendéget hívnak meg. Még a vékonypénzüek közül is egyesek néha egy fél életen keresztül csak azért gürcölnek, hogy ilyen, szerintem fölösleges céccal kiérjék a hüpe alá csemetéiket.

Már törzsőrmesteri rang diszelgett egyenruhámon, amikor egyik este beté-

vedtem (nem véletlenül) a Ramat Gan-Eden bárba. Akkor még érvényben volt az angol mandátum idejéből örökölt rendelet, hogy éjjeli lokálba altisztnek vagy közkatonának belépni tilos. Ez ki is volt függesztve minden bár vagy mulatóhely bejáratára. Én este nyolckor léptem be a lokálba, abban a biztos tudatban, hogy ilyenkor alig akadnak vendégek. A helység valóban tátongott az ürességtől, csak a bárpultnál ült, nem több és nem kevesebb, mint egy tábornok, személyesen. Földbe gyökerezett a lábam, meglepetésemben szinte megdermedtem. Ilyen magas rangú tisztet addig még nem is láttam személyesen, legfeljebb a filmhíradókban. A magyar származású tulajdonos, Kaufmann úr, bátorítóan odaszólt:

– Művész úr, fáradjon be nyugodtan.

Mire a generális is ékes magyarsággal megszólalt:

– Csak gyere be bátran, fiacskám, ülj le ide mellém. Mit iszol?

Koccintottunk. Ebben a percben kezdődött életem egyik legmélyebb barátsága **Salom Eset** tábornokkal, Ben Gurion, Izrael első miniszterelnöke és hadügyminisztere katonai tanácsadójával, a vezérkar haditervező osztályának főnökével, egészen az 1967-ben, aránylag fiatalon bekövetkezett haláláig. Többek szerint az ország sorsa iránti aggodása miatt kapott szívrohamot. Attól tartott, hogy még nem vagyunk kellőképpen felkészülve az arab államok által ránk kényszerített háborúra, amit az általa készített tervek alapján, a sokszoros túlerő ellenére hat nap alatt nyertünk meg, a történelemben egyedülálló bravúrral.

A generális **Fritz von Eisenstadt** néven jött a világra, a burgenlandi Kismartonban. Édesapja osztrák vezérkari ezredes volt, édesanyja pedig a gyulai **Reisner** báró lányaként látta meg a napvilágot a Viharsarokban. Fritz, a bécs-új helyi katonai akadémia kadétjaként, nyári vakációját nagyszülei gyulai birtokán töltötte. Innen a tökéletes magyarja. Egyébként a szülői házban – érdekes módon – a német és a magyar mellett inkább az angol volt használatos. A hadnagyi rangot 1938-ban, a német bevonulás, az Anschluss napjaiban tűzték a vállára. Így automatikusan a III. Birodalom tisztje lett. Ezután fél éven át a Wehrmacht egyenruhájában, sapkáján a horogkeresztet német sással díszeltgett. Közben feleségül vette a bécsi zsidó hitközség elnökének, dr. Stricker-

nek – akiről ma utca van elnevezve Tel-Avivban – a lányát. Később, édesapjának I. világháborús hadi érdemeire való tekintettel a Gestapo az egész családot áttette a svájci határon. Apósa nem akarta otthagyni nyáját, és Bécsben maradt. El is pusztult velük együtt. Fritz Zürichből Angliába vette az irányt, majd hónapokon belül ő lett az angol hadsereg egyetlen új német útlevéllal bíró tisztje. Tüzérszázadosként kezdte a világháborút, amit Kolonellként (ezredes) mint divízióparancsnok sikerült befejeznie.

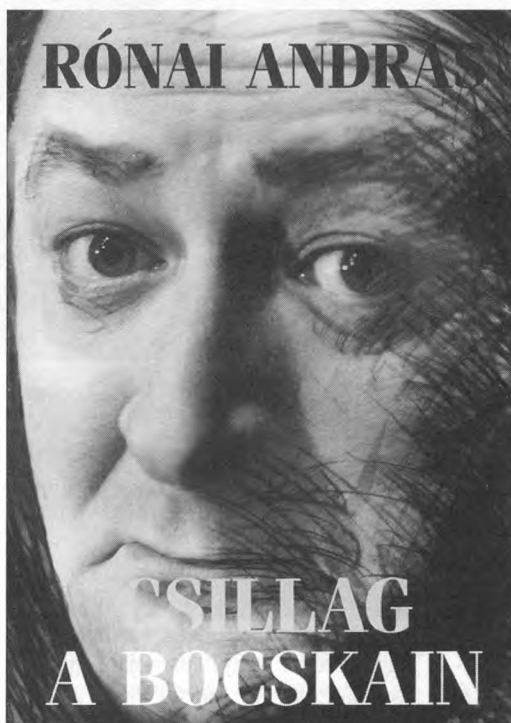
Fritz valóságos zseni volt. Később Izraelben a „hadsereg esze”-ként emle-

az ausztriai angol zóna vezérkari főnökévé. Ebben a minőségben többször hozott elé az angol katonai rendőrség elfogott náci bűnösöket, akikkel kizárólag tolmács útján, angolul beszélt, de ha ezek a rájuk jellemző pókhendiséggel, pimaszul válaszoltak kérdéseire, hirtelen németbe csapott át, és káromkodásözönt zúdított rájuk, eredeti osztrák dialektusban. Ezek után, megrökönyödésükben, mindent bevallottak.

Grazban, az angol zóna fővárosában, természetesen minden kényelme megvolt, csak egyvalami hiányzott nagyon az ezredes úrnak, mégpedig a jó magyar konyha. Ki tudja, talán Magyaror-

szág közelsége hozta meg az étvágyát. Villámlátogatást tett egy közeli, Admonthoz hasonló hontalanlágérben, ahol tudta, hogy sok nyugatra menekült magyar honvédet helyeztek el, családotól. Sorakozót rendelt el. Ott állt előtte vigyázban, a magas rangú vendég váratlan megjelenésétől meghökkent, egész testében reszkető, meglehetősen lerongyolódott, ötszáz magyar katona.

– Aki főzni tud, három lépést előre! – kiabálta Fritz magyarul, a tömeg nagy meglepetésére. Mind az ötszázan előreléptek. Fritz hangosan elnevette magát, majd minden átmenet nélkül átváltott izes magyar káromkodásba. Amikor a parancs másodszor is elhangzott, „csak” négyszázan léptek előre, mire ő a sok

gették. Nemcsak a hadászatnak volt első rangú szakértője, de általános műveltsége is messze meghaladta a jó átlagot. Még olyan kérdéssel sem lehetett zavarba hozni, hogy pl. hogyan kezdődik **Shakespeare VI. Henrikének** harmadik ciklusában a II. felvonás első képe. Azonnal, szóról szóra elhadarta angolul. A kontrasztok embere volt. Gyakran mulatott a régi tel-avivi, Vén diófa nevű, hangulatos magyar vendéglőben, és ilyenkor elhúzatta kedvenc magyar nótáit, amelyeknek a szövegét pontosabban suttozta a primás fülébe, mint sok magyar, profi nótáénekes. Ahányszor a „Csak egy kislány van a világon...”-ra került sor, úgy tűnt, mintha könnybe lábadt volna a szeme. Csak később értettem meg, hogy miért.

Két évvel a háború után kinevezték

közül, csak úgy, szimatra kiemelt a sorból egy idősebb törzsőrmestert, akit feleségével és ragyogó szép lányával, Anamáriával együtt azonnal kocsiába ültetett és elszállíttatott a rezidenciájára. Olyan odaadóan dolgozott az öreg törzs, hogy még a főnök angol tisztiszolgáját is kiszolgáltatta. De ami a leglevegesebb, valóban istenien főzött. Még házi kisütőt is készített a vezérkari főnök kedvéért. Ugyan nem volt benne az angol tiszt kódexben, Fritz mégis egy csapásra beleszeretett Józsi törzsőrmester tizenkilenc éves kislányába. Ezt az idillt csak Izrael titkos kiküldöttjei zavarták meg, akiknek sikerült rábeszélniük az angol ezredet, hogy sürgősen látogasson el az akkor még Palesztinának nevezett Izrael földjére, ahol maga Ben Gurion várja, aki sokat

Rónai és a Habima színészei
a német köztársasági elnökkel

hallott rendkívüli képességeiről. Fritz azonnal kivett egyheti szabadságot, találkozott „az öreggel” (így nevezte Ben Guriont az egész országot), aki nem sokat teketóriázott, s még válasza se várva, helyben kinevezte katonai tanácsadójává. Napokon belül egyenruhát váltott, és többé vissza sem tért a Brit Birodalom szolgálatába. Izrael Állam kiáltása után Ben Gurion személyesen fordult az angol miniszterelnökhöz, hogy függesszék fel az akkor már hebraizált, Salom Eset névre hallgató volt angol ezredes – izraeli dandártábornok – „katonaszökevénné” nyilvánítását.

Amikor 1962-ben először mentem Magyarországra, Fritznek csak egy kérése volt hozzám, hogy kutassam fel Anamariát. Vezetéknév hiányában ez sajnos nem sikerült, aminek, bármennyire fájt a szívem, mégis titokban örültem – mert ha a kislányt megtalálom, ez felbolygathatta volna Fritz harmonikus házasságát.

Fritz egyik legközelebbi barátja és munkatársa az Izraeli Véderő története, a szintén osztrák származású dr.

Jisraél Beér alezredes volt. Gyakran jártunk hármásban annak a szállodának a kis drinkbárjába, ahol régen mint liftesfiú jeleskedtem. Egy szép napon Fritz meglátogatta dr. Beért otthonában, és miközben barátja még borotválkozott, gazdag könyvtárában böngészgetett. Kihúzott egy könyvet, és megdöbbenően vette észre a tintával írt jegyzeteket a könyv margóján. Igen elcsodálkozott, úgy tudván, hogy a történelmez szintén a bécsiújhelyi katonai akadémiára járt, ami nehezen volt összeegyeztethető ezzel a kulturálatlan módszerrel. Ez szöveget ütött a fejébe. Fritz másnap berendelte jó barátját hivatalába, és jóformán kifaggatta ennek az aránylag jelentéktelen, apró, de gyanús rendellenességnek az alapján, a Wiener Neustadtban eltöltött évei körülményeiről. Melyik ezredhez tartozott, ki volt a századparancsnoka, hányan és kik voltak a szakaszában. Mit tesz isten, dr. Beér éppen Fritz ezredének pontos adatait magolta be. Fritz nem sokat teketóriázott, megnyomott egy piros gombot az íróasztalán. Jó barátját már a katonai rendőrség tisztjei kísérték ki szobájából. A nyomozás során azonnal bevallotta, hogy ideológiai okokból árulta el új hazáját, és a bécsiújhelyi mese csak álcának szolgált.

Szovjet kém volt. Hogy ellentmondásos alak volt, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a börtönben könyvet írt *Izrael biztonsága* címmel. Néhány évvel később a rácsok mögött adta vissza lelkét Sztálin elvtársnak.

Ennek a rendkívül különleges életének van még egy nehezen megfeythető, felhőkbe burkolt pontja. Fritz édesapja, a volt osztrák ezredes egycsillagos amerikai tábornokként az Egyesült Államokban hunyt el. Barátom sohasem fejtette meg előttem ezt a rejtélyt, csak a házukban használatos angol nyelv engedett halványan következtetni valamire, ami úgy látszik, örök titok marad.

Fritz mesélte, hogy gyulai nagyszüleinek egy malmuk is volt a városban, amit máig Reisner-malomnak hívnak. 1990-ben, amikor a békés megyei Jókai Színházban rendeztem, feleségemmel együtt meg is találtuk a malmot. Bármilyen furcsán hangzik, de meglett ember létünkre, szentimentális lelkek lévén, a malomépület előtt három percig könnyes szemmel, vigyázban álltunk, nagy barátunk emlékére.

* Csillag a bocskain címmel januárban, az Aura Könyvkiadó gondozásában jelenik meg a szerző memoárja, amelyből részletet közlünk.

KARÁDY VIKTOR

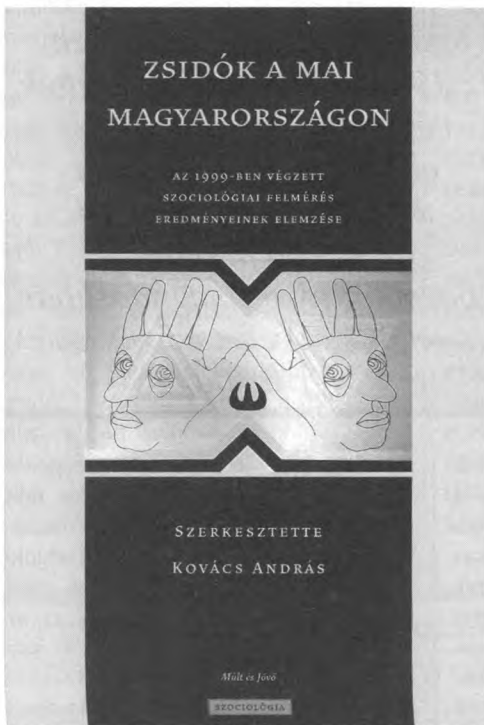
Az ezredvégi honi zsidóság önképe

(Zsidók a mai Magyarországon. Az 1999-ben végzett szociológiai felmérés eredményeinek elemzése. Szerkesztette: Kovács András. Budapest, Múlt és Jövő, 2002; 162 oldal, 1900 Ft)

Ez a kis könyv a legfontosabb tudományos munka, amely a vészkorszakot átélt zsidóság Magyarországon maradó részéről valaha is megjelent.

Igaz, e fenntartásoktól mentes elismerés horderejét gyengíti az a tény, hogy a túlélőkről eddig eleve inkább csak esszék formájában emlékezett meg a honi érdekeltségű társadalomtudomány (akár belföldi, akár külföldi kiadású munkákról van szó), s ezek között is a legjelentősebbekhez kell sorolni magának a kötet szerkesztőjének számos tanulmányát a magyar-zsidó identitás történelmi alakváltozásairól.

Ez a könyv mindenesetre annyiban egyedülálló, hogy egy ezelőtt valóban soha meg nem kísérelt, reprezentatív szociológiai adatfelvétel eredményeit foglalja össze tematikus rész tanulmányok formájában. A kérdőív alapján végzett, 2015 személyes interjúból álló kutatás legfőbb számszerűsített, nyers eredményei (melyeket a jelen kötet nem tartalmazza) már korábban megjelentek a *Szombat* kiadásában.¹ Ennek a könyvnek nem is az adatbemutatás a célja, hanem annak a kérdésnek körbejárása, hogyan ragadható meg az ezredvégi honi zsidóság önképe vagy önmeghatározása, azaz – mivel a csoportidentitás mindig csak a másokkal való konfrontációban jut érvényre –, „hogyan ez az azonosság mily mértékben jelenik meg olyan társadalmi gyakorlatokban, amelyek a vizsgált csoportot a társadalom többi csoportjától objektíve megkülönböztetik” (7. o.). Ennek megfelelően a könyv elemzéseinek vezérfonala összehasonlító jellegű, melynek értelmében az öt szerző az immár zömmel (s 1945 óta egyre inkább) Budapesten koncent-

rálódó zsidó népesség sajátosságait minden alkalommal, amikor ennek értelmé lehet, a fővárosi, megfelelően definiált össznépeesség (pl. a zsidósághoz hasonló szinten iskolázottak) jellemzőivel veti össze.

Kovács András bevezető tanulmánya az újfajta zsidó identitásstratégiákat, az öndefiníció változásainak típusait tárgyalja. A „Ki a zsidó?” kiinduló kérdésre természetesen már régóta nem lehet egyértelmű választ adni, hiszen ez a hagyományos közösségek felbomlása óta „a származási és vallási kritériumok valamilyen kombinációjából” (17. o.) indulhat csak ki. Itt a hangsúly a „valamilyenen” van, hiszen a tradicionális önmeghatározás vallási elemeinek jó része a mai magyar zsidóságban nem (mint ahogy a nyugat-európai sem) vagy csak kevésbé érvényesül. *A megkérdezettek 8 százaléka eleve más vallású, de zsidó felekezetűnek*

is csak 65 százalékuk tartja magát, míg a hitközségi tagok aránya mindössze 26 százalék (17. o.).

Az alapképlet tehát egy erősen szekularizált aggregátum, melyet viszont a nagyszülőikig mért zsidó eredet, a házasság és a vallással való kapcsolat jelzései szerint fel lehet osztani különböző típusokra. Ezeknek megoszlása korcsoportok szerint számottevően változik. A generációs különbségek képlete elég egyértelmű. Míg az idősebbek többségükben homogén zsidó háterűek, a fiatalok között ez csak harmadnál kisebb arányban jellemző (22. o.). Ez az összefüggés azonban távolról sem képezi le a zsidó hagyományhoz való viszonyt. Ellenkezőleg, míg az átlagnál, nevezetesen az idősebbeknél a gyerekkorban még megtartott különböző zsidó hagyományelemek (ün-

neptartás, kóser étkezés, mezüze, sóletfőzés stb.) ritkábban maradnak fenn, a legfiatalabb nemzedékekben megfordulnak ezek az arányok, s egyértelmű (bár persze nem többségi, inkább csak a gyerekkori gyakorlathoz képest) a hagyományokhoz való visszatérés trendje (23 o.). Igaz, a legidősebbek, a 70 év felettiek között még többen (16 százalék) *őrzi* a hagyományt, mint a 35 év-nél fiatalabbaknál, de az utóbbiak között sokkal jelentősebb a „szimbolikus tradícióörzők” és a „visszatérők” aránya (43 százalék, szemben az idősek 10 százalékával – 25. o.). Míg az idősebb nemzedékek, főképp a középe-sen idősek, az 1935–1950-ben születettek végigjárták az identitáselnomás kommunista útvesztőit, s a többenél messzebb jutottak el a hagyomány megtagadásában, a legöregebbeket ez kevésbé érintette, s a legfiatalabbaknak az 1980-as évektől kezdve több al-

kalmuk volt a hagyományos életvitel rekonstrukciójára, újratanulására, s ezen túl egy pozitív zsidó önkép kialakítására. Míg az idősebbek identitásukat legtöbbször a stigmatizált csoportazonosságtól való *menekülés* jegyében alakították ki, a fiatalabbak szülei kötöttségei nélkül, szabadon választhatják az ezentúl elsősorban nem stigmaként átélt zsidó önbesorolást, s vállalhatják ennek szimbolikus tartozékait. A felújított hagyományok azonban, felekezeti jellegük ellenére, most már kevésbé „...a vallássság indikátorai... sokkal inkább egy kialakulóban lévő etnikai... csoporttudat számára szolgálnak csoportazonosító jegyként” (39. o.).

Az ilyen „à la carte” önmeghatározás keretében sajátos kombinációban jelennek meg a zsidó partikularizmus és a modern univerzalizmus elemei, egyes jelzéseknél jól elkülöníthető típusokban a többé-kevésbé homogén zsidó háttér szerint, mint ahogy ez a könyv végén összefoglalt kutatási eredményekből is kivehető (142. o.). Bár a hivatkozott 9. táblázat számszerű eredményei nem adnak pontos százalékos arányokat, egyértelmű, hogy a homogén vagy részben homogén zsidó eredetűek sokkal kevésbé tekintik magukat magyarnak vagy európainak, és sokkal inkább zsidónak, mint a vegyes származásúak. Az előrehaladott felekezeti közömbösödés jele az is, hogy a zsidó önmeghatározásban mindannyiuknál – még a vegyes háttérűeknél is – messze legnagyobb fontossága van az üldöztetések élményének vagy emlékezetének, míg a vallásgyakorlás vagy a hitközségi kapcsolat nagyságrenddel ritkábban nyer említést a tudatformáló tényezők között (144. o.). Ezzel szemben Izrael létét minden kérdezett korosztályban egyaránt lényegesnek ítélik, elsősorban biztonsági együtttható gyanánt, de ezzel együtt kollektív büszkeség forrásaként is (145. o.).

Angelusz Róbert és Tardos Róbert kutatási beszámolója a kikérdezettek kapcsolathálóját és kulturális szokásait vizsgálja. Ez tulajdonképpen továbbra is az identitás megközelítésének újabb lényeges szempontjait szolgáltatja, hiszen e két tényező igen nagy szerepet játszik az önmeghatározás típusainak alakulásában.

Tanulmányuk mindenekelőtt azt az (ezúttal nem váratlan) összefüggést objektíválja, hogy a korral – az idősebbektől a fiatalabbak felé haladva – általában csökken a felmenők zsidó homogenitása (a „vegyes” háttérűek aránya például pontosan az 1954 előtt és utána született tíz korosztály között duplázódott meg, míg azelőtt csak kevésbé nőtt – 44. o.), éppúgy, mint házassági heterogámiaja is (45. o.). Ezen a téren

*Míg az idősebb nemzedékek,
főképp a közepesen idősek,
az 1935–1950-ben születettek,
végigjárták az identitás-
elnyomás kommunista
útvesztőit, s a többenél
messzebb jutottak el
a hagyomány megtagadásában,
a legöregebbeket ez kevésbé
érintette.*

azonban igen jelentős különbségeket mutatnak a jelzések a férfiak és nők között, mely utóbbiak a megkérdezettek és szülei között csak kisebbségükben (42 százalék erejéig) léptek nem zsidóval frigyre, míg a férfiaknál ez az arány globálisan már többségi (56 százalék). De megfordulni látszik valamelest a heterogámia általánosodásának trendje a 25 év alatti legfiatalabbaknál is, akik ugyan szintén enyhe többségükben egyes párokat képeznek, de csak olyan gyakran, mint a náluk húsz-harminc évvel idősebbek. A közbülső nemzedékek „vegyességi” hajlama ugyanis már sokkal nagyobb mértékű volt, ami megfelel a kommunista rendszer kifejtette asszimilációs készletek erejének. A zsidó házassági partner választásának korcsoportos preferenciája tehát követi az erősebb zsidó identitás-szimbólumokhoz való kötődésnek a legfiatalabbaknál megfigyelhető terjedését. Az 1989 utáni „felszabadulás” így valamelyest a párválasztásban is felerősítette a zsidó kötődések érvényesülését.

A többségi házassági keveredés mindenestre valójában továbbra is az elkülönülésre való markáns beállítódást takarja. Statisztikailag ugyanis a mai zsidóság részaránya az egész házassági piacon olyan csekély – még olyan lakóhelyi vagy réteggörnyezetben is, mint a fő-

város XIII. kerülete, vagy egyes értelmiségi csoportok, ahol még mindig jelentős a zsidóság aránya –, hogy ha nem működne hatékony (ön)szegregációs indíttatások, a zsidó homogámia csak elenyésző lehetne.

Hasonló képletet mutatnak a kapcsolathálóra vonatkozó adatok. A megkérdezettek személyes kontaktusainak kerében 60 százalék a zsidókkal történik, ami ilyen kicsiny felekezeti jellegű aggregátnál igen magas szintű elkülönülésre utal, hiszen a létszámukban a zsidók öt-tízszeresét kitevő evangélikusoknál ez a „felekezeti homofília” csak 37 százalék, s a nagyobb tömegű reformátusoknál is csak 49 százalék (52–53. o.).

Az elkülönülés valószínűsége persze szorosan az iskolázás (magasan iskolázottaknál jobban kimutatható), a lakóhely (fővárosban erősebb), a foglalkozás (elitcsoportoknál számottevőbb), a nem (nőknél nagyobb) és önbesorolás típusainak függvénye (bár még azoknak az érintkezési köre is 40 százalékban zsidó, akik magukat kizárólag „magyar”-nak tekintik – 53. o.). Megfigyelhető azonkívül, hogy a korral egyenesen csökken a kapcsolatok közösségi zártsága, bár legfiatalabbaknál itt is megfordul a trend: 65 százalékuknak kizárólag zsidó kapcsolatuk van (54. o.). Globálisan a társadalmi szerkezetben elfoglalt hely szerint „az előnyösebb helyzettel együtt jár a homofil orientáció, tehát a zsidó kapcsolatok előnyben részesítése” (59–60. o.).

A zsidó elitek tehát manapság zártabbak, mint a hátrányosabb helyzetűek. Ez annyiban érdekes eredmény, hogy ellentmond a korábbi történelmi trendeknek, amelyek szerint az asszimiláció és az ezzel járó házassági, baráti, vagy egyéb keveredés elsősorban az elitet jellemezte, bár a világháborúk közötti adatokban már feltűnő egyes zsidó munkakategóriák számottevő vallási elközbősülése, amely a szocialista mozgalmakban való látványos részvételben és vegyes házasságok gyakoriságában is kifejezésre jutott.

Nem meglepő viszont, hogy a kikérdezettek partnereinek zsidó háttérével szorosan összefügg érdeklődésük zsidó témák iránt (65. o.), illetve a kapcsolódó partner zsidó önazonosságának intenzitása (66. o.). Hasonló vonatkozik a zsidó hitközségi vagy kulturális intézményekben való aktivitásra is. A homogén zsidó háttérűek kétötöde vesz részt ilyen tevékenységekben,

szemben a vegyes háttérűek mindössze egyötödével (68. o.).

Angelusz és Tardos tanulmánya a szellemi érdeklődési hálóra nézve is fontos eredményeket mutat be. Mindenekelőtt kitér a kikérdezett népesség a fővárosi iskolázottak átlagánál jóval intenzívebb hírlapfogyasztásával (71–72. o.). Igaz, ez az érdeklődés elsősorban a „baliberális” sajtótermékekre irányul (a *Népszabadságot* például az interjúalanyok több mint fele olvassa, s közöttük a személyes kapcsolarendszerük után „homofil” típusba soroltak közel kétharmada, szemben az iskolázott össznéppel alig több mint negyedével), de a többi, átlagosan is sokkal ritkábban olvasott újság – különösen az értelmiségnek szánt lapok – kliensei között is ritka, hogy kisebb arányban szerepeljenek zsidók az átlagnál. Még a *Magyar Nemzet* is (igaz, ez még a nagy múltú lap teljes gleichschaltolása előtti adat) a megkérdezettek 5 százaléka olvasta, szemben az iskolázott fővárosiak 8 százalékával.

Ladányi János tanulmánya a fővárosi zsidóság lakóhelyi elhelyezkedésének hosszú távú történelmi alakulását írja le, visszanyúlva a 19. századi előzményekre. Mint ismeretes, a városi koncentráció, különösen a regionális és nemzeti fővárosokban, a zsidóságra jellemző településszerkezet állandó vonása a modern korban mindenütt, ahol ezt különleges jogszabályok nem tiltották vagy nehezítették meg az emancipáció előtt. A fővárosi koncentráció Magyarországon is rögtön megindult az 1840-es félemancipációs törvény után. A századfordulón a magyarországi zsidóságnak már mintegy negyede budapesti, 1919 után pedig közel fele (főképp, ha a zsidótörvények érintettjeinek egészét számba vesszük). A soá túlélőinek az ismert tragikus okokból kifolyólag – a vidékiek súlyosabb véráldozatából s a későbbi migrációk mérlegéből adódóan – már túlnyomó többsége fővárosi. A megkérdezettek nagyapáinak 40 százaléka is itt élt, s a vizsgált népességet a többi mutató (apahelye, születési hely) legalább 70 százalékukban a fővároshoz köti, 86 százalékuk itt is lakik (82. o.).

A tanulmány fő témája azonban a budapesti zsidóság lakóhelyi szóródása az agglomerációban, melyet a 83. és a 85. oldalon található komplex történelmi táblázatok foglalnak össze. A hosszú távú lakóhelyi átcsoportosulás fő elemét egyértelműen a központi, „ré-

gi pesti zsidó” kerületekből való elvándorlás jelenti, mégpedig három irányba: az Újlipótváros felé (amely trend már 1945 előtt megindult), a budai II. kerületbe, valamint egyéb, főleg szintén budai zöldövezetekbe, mint a XI., a III. kerület, úgyszintén a XIV. (Zugló) is. A második világháború előtt még az érintettek 60 százaléka a régi zsidó kerületekben (a mai V–VI–VII–VIII.-ban) lakott. Ott született az összes megkérdezett közel fele (49 százaléka) is. Manapság ez az arány alig 24 százalékra zsugorodott, és a vizsgáltak gyerekeinek mindössze 17 százaléka él itt, azaz alig több, mint külön-külön a II. vagy a XIII. kerületben (mindkettőben 14–14 százaléka). 1938-hoz képest a II. kerületben lakók aránya a fővárosi zsidóságban 1999-re 4 százalékról 13 százalékra, a III. kerületben 3-ról 6, a XI. kerületben 2-ről 7, a XII. kerületben 2-ről 5, a XIV. kerületben 5-ről 8, míg a XIII. kerületben lakóké a magas 10-ről 18 százalékra emelkedett. Manapság az Újlipótváros lett Budapest legsűrűbben lakott „zsidó” kerülete. (Sajnos a 83. oldal táblázatában minden bizonnyal hibásak az 1946-os évre vonatkozó s a helyes kronologikus sorrendből kilógó számok. Mindenesetre a számok nyil-

ból talán a külföldön élő gyermekek nagy száma érdemel leginkább említést. *Minden kilencedik gyerek külföldön él, ami magasan az országos átlag feletti arány, s jól jelzi, hogy a honi zsidóság kivándorlási hajlandósága az utolsó évtizedekben messze meghaladta az országos rokonnépességét.*

A budapesti zöldövezeti diaszpórát követően (s ettől nyilván nem függetlenül) megváltozott a zsidók által lakott házak minőség szerinti összetétele is. Ladányi tanulmánya pontosan követi a lakópark átminősülési folyamatát (87. o.). Míg 1938-ban még az érintettek túlnyomó része (80 százalék) régi bérházban lakott, ez az arány 1999-re 34 százalékra csökkent, főképp az 1930-as években (például Újlipótvárosban) épült bérházak (13 százalék), az új lakótelepek (21 százalék) vagy a társasházak, sorházak és villák (17 százalék), valamint a kertés házak (12 százalék) előnyére. Az utóbbi lakástípusban, amely a kertés külvárosok jellemzője, azonban még mindig az átlagnál sokkal ritkábban laknak zsidók. Mindazonáltal a továbbra is régi bérházban lakók lakásviszonyai is megjavulhattak, hiszen manapság a korábbinak alig több mint felényi arányban laknak az érintettek udvari (tehát söté-

tebb) lakásban (88. o.) A gyerekek lakáskörülményei ezek szerint az eléggé durva lakásminőségi jelzések szerint általában jobbakként, mint szüleiéi. Tehát ebből a szempontból is tovább fejlődni látszik a zsidóság hosszú távon mérhető „felfelé” való mobilitása. Kár, hogy a szerző nem nyúlt vissza a századelő igen gazdag réteg- és vallássajátos budapesti lakásstatistikáihoz (s az ezt feldolgozó irodalomhoz sem), amelyekből ez a trend már a 20. század legelejétől fogva kiolvasható lett volna.

A zsidó elitek tehát manapság zártabbak, mint a hátrányosabb helyzetűek. Ez annyiban érdekes eredmény, hogy ellentmond a korábbi történelmi trendeknek, amelyek szerint az asszimiláció és az ezzel járó házassági, baráti, vagy egyéb keveredés elsősorban az elitet jellemezte.

vánvaló anomáliáinak értelmezésére a szerző nem tér ki. Hiányzik itt továbbá a zsidó településszerkezet összevetése az össznéppel, ami talán minősíteni engedte volna a zsidóság feltűnően gyors zöldövezeti terjeszkedésének adatait, hiszen hasonló tendenciák valószínűleg a nem zsidó népességben is megfigyelhetők lehetnek.)

Ami a vidéken élőket illeti, az ő városiasodásuk is tovább haladt előre az idők során. De a megkérdezettek kollektív sajátosságai között e szempont-

Ladányi munkájának érdekes határyadala az a megállapítás (főképp a 96. oldal táblázatának tanúsága szerint), hogy a lakóhelyszerkezet átalakulása nem befolyásolta lényegesen az elköltöző csoportok viszonyát a zsidósággal. Igaz, az Újlipótvárosban lakókat több szempontból a többinél homogénebb zsidó háttér vagy kapcsolatháló jellemzi, de ezt már nem erősíti meg a többinél magasabb szintű hitközségi tevékenység vagy akár tagsági ráta sem. Az identitásra utaló jelzések szóródása se

nem rendszeres (tehát egymással párhuzamosan magas vagy alacsony), se nem felel meg a hagyományos vagy kevésbé hagyományos lakóhelyek feltételezett logikájának. Például a hitközségi tagok aránya a külvárosi lakóknál a legmagasabb, bár ők a legkevesebb „zsidó aktivitást” fejtik ki mind között, s az átlagnál sokkal gyakrabban vegyes házasságok. (Egyébként furcsa, hogy Ladányi egyes adatai eltérnek a könyv más szerzőinek azonos tartalmú adataitól. Így a 96. oldalon a hitközségi tagok aránya igen jelentős, 73 százalék, míg – mint ezt fentebb jeleztem – a 17. oldalon még csak 26 százalékról szólt, ami bizony alapvető s számítási hibával nem magyarázható ellentmondás. Úgyszintén a zsidók aránya a megkérdezettek személyes kapcsolathálójában Ladányinál 68 százalék, míg fentebb, az 52. oldalon a társszerzők csak 60 százalékról beszéltek.)

A kötet utolsó tematikus tanulmánya **Stark Tamás**tól származik, aki talán heroikusnak is mondható kísérletet tesz egy sokismeretlenes egyenlet megoldására; a soát túlélő és Magyarországon maradó zsidó népesség nyers számainak felbecslésére. Vállalkozásának, melyet már korábbi, könyvterjedelmű munkáiban előkészített, főbb nehézségei kettős természetűek. Egyrészt a zsidósághoz tartozók definíciója a kommunista asszimiláció következtében alapvetően megváltozott, nemcsak szekularizálódott, mint fentebb már tárgyaltam, hanem egyre inkább az önkéntes önbesorolás felé tolódott el. Így a mai „zsidók” egy része 1945-ben nem számított volna a közösség tagjának. Másrészt az érintett népesség fejlődésének legtöbb számba jövő tényezőjére vonatkozóan – a soát túlélőire, a visszatérőkre, a háború utáni be- és kivándorlókra, az 1956-ban s azután eltávozókra, nem is beszélve az 1948 utáni természetes népmozgalomról, vagy az „eltűnő” asszimiláltakról – igen kevés a számszerűsített adatbázis. Ezek megbízhatósága is minden esetben kritikával értelmezendő, s e téren leginkább csak valószínűsíthető (de nem teljesen bizonyítható) becslésekre lehet támaszkodni.

Stark gondosan mérlegelt becslések sokaságát értelmező s folyton maga elé görgető munkája így állandóan minimális és maximális értékhatárok mesgyéin

mozog. A magyarországi túlélők számát 190 000 és 260 000 közé teszi (114–115. o.), amelyekből az izraelita vallásúak csak mintegy 144 000 főt jelenthettek. Az anyai ágon való leszármazás szerint értékelve a demográfiai és vándorlási együtthatók hatását, 2000-re kerekítve 64 000 illetve 119 000 nagyságrendű zsidó népességszámot állapít meg (119. o.). A túlélők leszármazottainak ez utóbbi maximális számában 56 százalék nő. Közöttük a 15 évnél fiatalabbak aránya (12 százalék) kisebb, mint a 65 évnél idősebbeké (13,5 százalék) (127. o.). Az előregedés és a nők nagyobb száma azonban már közvetlenül az üldözések után megfigyelt zsidó népesség demográfiai jellemzői közé tartozott. Az újabb eredményekhez sorolható az a megállapítás, hogy a mun-

*Ami a zsidó identitás
erősségét és tartalmát illeti,
fontos megfigyelés,
hogy a többé-kevésbé homogén
háttér csak marginálisan
befolyásolja és magyarázza
a kutatásban észlelt
különbségeket.*

kaszolgálatosok veszteségeinek mintegy 40 százaléka nem a fronton történt, hanem már a szovjet hadifogság következménye volt (105. o.). Fontos az a becslés is, amely a korábban feltételezett alacsonyabb számokkal szemben a kommunista rendszer teljes megszilárdulása előtti évek zsidó kivándorlóinak nagyságrendjét 40 000 körülire teszi (121. o.). Viszont Stark számításai is megerősítik a már régebbi 20 000-es becslést a 1956-os kiáramlók közötti zsidóság létszámáról (122. o.). Ez az érték látszólag nem túl magas, de mégis azt jelzi, hogy a rákosista, sokak által „zsidó-kommunista uralom” gyanánt átélte rendszerből menekülők között a zsidóság sokszorosán túl volt képviselve. Ez a korszak társadalomtörténeteszei számára nem meglepő eredmény mindenestre úgy is értelmezhető – persze ez sem felfedezés –, hogy Magyarország volt az egyetlen új szovjet csatlósállam, melynek a soát átélő zsidósága legalább fele arányban végleg a szülőföldjén maradt.

A tematikus tanulmányok mellett Kovács András a könyv függelékében gaz-

dag válogatást közöl és kommentál a kutatás többi, másutt ilyen formában nem tárgyalt, számszerűsített demográfiai, szociológiai, az identitás felfogására és a zsidóság társadalmi helyzetének megítélésére vonatkozó tényéből. Ennek az alig két tucat lapnyi összefoglalásnak tulajdonképpen minden egyes táblázata külön reflexiót érdemelne, annyi alapvető társadalomtörténeti tanulságot hordoznak. Ebből a sokrétű anyagból csak néhányat jelzek itt, főképp olyanokat, melyek önmagukban is pontosítani engedik a jelenkori honi zsidóság sajátos kollektív profilját a fővárosi össznépességgel összehasonlítva.

Itt is kitűnik mindenekelőtt a zsidóság továbbra is az átlagnál sokkal „magasabb” rétegszerkezete illetve iskolázottsága (akárcsak történelmileg a nemzetállami modernizáció kezdeteitől fogva). A kutatásban vizsgáltak jóval több mint fele vezető állású vagy értelmiségi volt (138. o.), hasonló arányban főiskolai vagy egyetemi diplomás is (137. o.), szemben a fővárosiak mindössze negyedével. Ez a markáns eltérés a társadalmi mobilitás végeredményeitől leg annál érdekesebb, hogy a háztartások felszereltségében és általában a különböző használati cikkekkel való ellátottságban (pl. autó, nyaraló, számítógép) a zsidóság és az iskolázott fővárosiak között vagy nincs számottevő eltérés, vagy ez néha egyenesen a nem zsidó csoportok előnyére alakul (139. o.).

Ami a zsidó identitás erősségét és tartalmát illeti, fontos megfigyelés, hogy a többé-kevésbé homogén háttér csak marginálisan befolyásolja és magyarázza a kutatásban észlelt különbségeket. Az „erős zsidó érzésűek” összaránya 71 százalék volt a kizárólag zsidó felmenőkkel rendelkezőknél, de szintén többségi (56 százalék) a vegyes háttérűeknél (142. o.). A zsidó tudat hatástényezői között mindannyian majdnem egyformán az üldöztetések tudatát vagy emlékét említik első helyen, bár a többi lehetséges tényező felbecslésénél már jobban megoszlának a vélemények, amennyiben a vegyes háttérűeknél rendre kisebb súllyal esik a latba pl. Izrael közelsége vagy a zsidó házastárs (144. o.). Érdekes itt – s ez megint a megkérdezettek átlagosan magas szekularizáltságára enged következtetni –, hogy a vallást vagy a hitközségi kapcsolatot mindannyian és majdnem egységesen a viszonylag legkisebb horderejű önazonossági tényezőnek tekintik, felé-

nél is kevesebb fontosságot tulajdonítva ezeknek, mint például az üldöztetés élményének, a felmenők zsidóságának, az identitás szubjektív érzésének vagy a zsidó kultúrának.

Az antiszemitizmust a mai magyar társadalomban a megkérdezettek több mint harmada (37 százalék) „nagynak” ítéli, de majdnem harmada (s a 34 éven aluliak 39 százaléka) „csékélynek” (148. o.). Viszont túlnyomó többségük (63 százalék) szerint az antiszemitizmus szintje az utóbbi időkben nőtt (149. o.), és pontosan egyharmaduk úgy véli, hogy a következő években ez tovább is fog nőni (150. o.), bár üldözésektől csak elenyésző arányban (4 százalék) tartanak (151. o.).

Végül igen érdekes eredményeket hozott a kutatás a zsidóság ideológiai-társadalmi beállítottságának jelzéseiről, melyekből az országos vagy a budapesti átlagnépességhez viszonyítva rendre az átlagnál lényegesen toleránsabb és (gazdaságilag és politikailag) liberálisabb kollektív összkép bontakozik ki. Legyen szó drogfogyasztásról, prostitúcióról, halálbüntetésről, cigányellenességről stb. (154. o.), vagy a minősített idegengyűlölet egyéb honi változatairól (156. o.), a megkérdezettek minden szempontból sokkal engedékenyebb magatartásról tesznek tanúbizonyságot, mint a nem zsidó átlag. Így például még az arabokról is szignifikánsan jobb véleményt hangoztatnak, mint a többiek, bár a svábokról – noha igen magas szintű pozitív megítéléssel – már nem: a kutatás interjúalanyai a négereket lényegesen rokonszenvesebbnek tartották a sváboknál...

Kovács András elemző konklúziójában (157–159. o.) röviden nem kevesebb mint kilenc (itt jórészt nem említett) attitűdkategóriából állít elénk tipológiát az ezredvég magyarországi zsidóságának ideológiai-mentálisbeli megosztottságáról. Megkülönböztet egy többségi (56 százalék), jórészt vallástalan s az értelmiség által dominált, liberálisnak minősített típust, valamint két kisebbségi típust, a vallásos-konzervatívot (9 százalék), és a baloldali-konzervatívot (35 százalék). Ezek kialakulása viszont – a kutatás szervezőjének végső megállapítása szerint – már egyáltalán nem függ össze a családi háttér homogén vagy vegyesen zsidó jellegével (159. o.). Emléksünk, hasonló eredményre jutott Ladányi János a lakóhelyi szétszóródás fentebb tárgyalt vizsgálatánál is.

A mai, messzemenően szekularizált zsidóságban tehát a felmenőkkel való kapcsolat tudat- vagy viselkedésmeghatározó jelentősége tendenciálisan elhalványulni látszik. A „zsidóság” mint a felmenők felekezeti minőségével objektívált kulturális tőke mintha elvesztené korábbi hatóerejét. Az a tény, hogy a tudati s beállítottságbeli választásokat a leszámazás változói immár csak gyengén határozzák meg, minden bizonnyal a mai zsidóság „asszimiláción túli” helyzetének terméke. Ez, sommásan szólva, egy olyan történelmi állapot, amelyben az érintettek a társadalmi valósággal való kapcsolatukat már nem (vagy egyre kevésbé) a korábban sorsdöntő soknemzedékes asszimilációs mobilitás terve szerint rendezik, hanem inkább (s egyre inkább) a személyesen vagy kollektívan megélt, de saját nemzedékük élményforrásai-ból kialakított társadalmi érdekeik, értékeik és érvényesülési stratégiájuk logikája szerint.

Ez a helyzet mégsem jelenti azt, hogy a honi zsidóság teljesen beilleszthető lenne a magyar társadalom egyéb, sajátos kulturális-felekezeti hagyományt hordozó aggregátumai közé, s a „zsidóság” megszűnt volna egyedülálló csoport-tudat formáló tényezőt képezni. Meggátolja ezt a soá emléke, a nemzedékeken át továbbörökített trauma és a továbbélő antiszemitizmus is. Mindkető, bár történelmi múlt (is) utal, a ma élő nemzedék élményvilágának konkrét részese, melyek továbbra is a minőségi „másság” dimenzióját kölcsönzik a magukat zsidónak tekintők közösség-élményének, elkülönítve ezt a többi honi vallási vagy etnikai jellegű csoporttuda megnyilvánulásaitól.

Ennek a rendkívüli tanulmánygyűjteménynek a fentiekkel távolról sem lehetne kimeríteni tudományos és közéleti hozadékát. Ahhoz, hogy a kutatás minden tanulságára azok fontosságának megfelelően reflektálhassunk, igencsak kíváncsok lenné a jelen könyv anyagánál sokkal teljesebb kutatási beszámoló közzététele, amelyben a felvétel összes, többé-kevésbé független és függő változóinak statisztikai összefüggérendszerre pontos megjelenítést nyerne.

1 Kovács András: *Zsidók és zsidóság a mai Magyarországon. Egy szociológiai kutatás eredményei*, Budapest, 2002 (24 oldal).

TŐKEERŐS MÓZES TÁRSULÁS

a közeljövőben megnyíló
Budai Galériájában
feltöltés céljából
kp-ért vásárol
antik bútorokat,
festményeket,
perzsaszőnyeget, órákat,
ezüstöt, porcelánt,
könyveket, bronz tárgyakat,
üvegtárgyakat, hagyatékat.

**Díjtalan kiszállás
és értébecslés.**

**Tel: 06 30 486-5300,
06 20 981-2897**

Tu bi Svat, ökológia és játékonyság

A Marom Klub
a Fák ünnepe (Tu BiSvat)
alkalmából február 8-án
karitatív sólet- és gyümölcs-
osztást szervez,
az ökológiai gondolkodás
és a (zsidó) vallás
kapcsolatáról tartott
előadásokkal, majd
esti bulival körítve.

Akik segíteni szeretnének
vagy további információkra
éhesek, hívják a következő
számot: 06/30/4488-874

**Megbízható nő
takarítást,
háztartási munkát vállal.**

**Telefon:
06/70/548-9278**

Könyvmoly

A zsidósággal foglalkozó kiadványok folyamatosan bővülő kínálata ugyan nem beláthatatlan, mégis nagy nehézségek elé állítja a könyvmolyokat mind az anyagiak, mind pedig idő és energia tekintetében. A Könyvmoly rovat felélesztése nem más célt szolgál, mint hogy tájékoztatást nyújtson azokról az újonnan megjelent, különböző műfajú kötetekről – természetesen a teljesség igénye nélkül –, amelyekről terjedelmi okok miatt nem tudunk részletesebb beszámolóval szolgálni. Leginkább az elmúlt év terméséből szemezgettünk, de akad köztük néhány olyan adósság is, amelynek törlesztésével nem várhatunk tovább.

ként szép számmal jelentek meg az elmúlt egy-két évben, **Jacob Allerhand** könyve mellett érdemes megemlítenünk az Osiris Kiadó két kiadványát. Az egyik **Smoel Ettinger** *A zsidó nép története*, a másik **Günter Stemberger** *A zsidó irodalom története* című alkotása. Míg az előbbi „csupán” a modern kori zsidósággal foglalkozik, pontosabban a 17. századtól napjainkig, addig utóbbi a bibliai időktől kezdve kívánja felvázolni a zsidó irodalomtörténetet – ez, a téma és a könyv terjedelmének fényében valóban vázlatosnak ígérkezik.

Szintén az Osiris vállalta magára a **Shlomo Spitzer** és **Komoróczy Géza**

got. A cím kissé gyanúsan hangzik, ha figyelembe vesszük az álmisztikus-ezoterikus fércművek burjánzását, de a szerző személye és munkássága nagy szellemi izgalmakat ígér. Nevével először egy Scholemmel készült interjúban találkoztam, aki a következőket mondta róla: a Belzer Rebbe haszidja, aki később a freudizmusra tért át, írt egy könyvet az analízisről és a kabbaláról, *A kabbala erotikája* címmel.

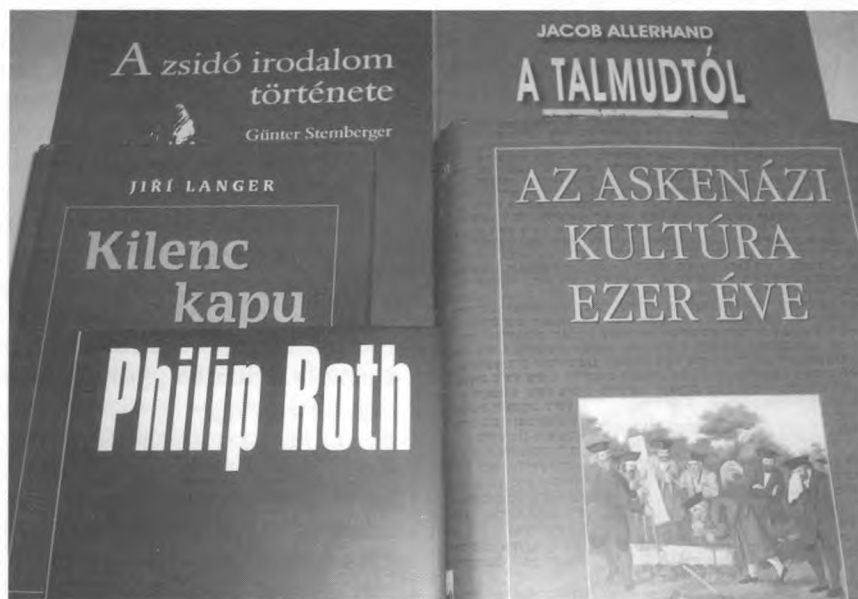
Misztika, kabbala. Azt hiszem, ezekről a szavakról mindenkinek a zsidó misztika legavatottabb szakértője, **Gershon Sholem** jut eszébe, akinek életművéből eddig mindössze egy két-kötetes válogatás állt az olvasók rendelkezésére. Újabban lefordított, *A kabbala szimbolikája* című kötetét még nem tartottam a kezemben, csak az interneten böngészve akadtam rá. Magyar nyelvű publikálása a Hermit Könyvkiadónak köszönhető, amely korábban már megjelentette az arab misztika egyik forrásművét, *A madarak társalgását* **Ferid ed din Attár**tól, amit mellékesen **Borges** is rendkívül gyakran citált.

Egy minden olvasói igényt kielégítő, kritikai **Freud**-életműsorozat a mai napig várat magára. A századforduló óta számtalan kiadónál, számtalan fordításban, teljesen rendszertelenül jelentek meg írásai. Addig, amíg ez a sorozat nem válik valóra, érdemes forgatnunk a szemelvényeket és teljes műveket is közlő *Válogatás az életműből* című kötetet az Európa Kiadó jóvoltából. Ám ha már Freudnál tartunk, akkor nem hallgathatunk **Jan Assman** *Mózes, az egyiptomi* című könyvéről sem, amely kissé megkésétt párbeszéd a mesterrel, annak Mózes-tanulmányával kapcsolatban.

Georges Perec, a lengyel-zsidó származású francia író és költő alkotásai már a hatvanas évek óta jelen vannak a magyar könyvpiacra, *Ellis Island* című karcsú kötetét, kísérő tanulmánnyal ellátva, a Múlt és Jövő kiadó adta ki.

Végül két bestsellergyánus könyvre kell még felhívni a figyelmet, az egyik az amerikai zsidó irodalom nagy öregjének, **Philip Roth**nak *A haldokló állat* című regénye (végre nem ponyvákhoz illő borítóval) az Európa Kiadó, a másik pedig, a Magyarországon különösen sikeres **Chaim Potok** *Kezdetben* című műve az Ulpius Ház gondozásában.

Csáki Márton

Tiszteletre méltó, már-már lehetetlen vállalkozásnak tűnik a Kalligram Kiadó gondozásában megjelent *Az askenázi kultúra ezer éve* című kiadvány, amely a zsidó kultúra elképesztően nagy területét kívánja bemutatni. A vaskos kötetben több tucat – a magyar olvasókörön számára talán kevésbé ismert – szerző részletes tanulmánya szerepel. A zsidó élet minden aspektusát alaposan körüljáró írásokat külön-külön és összefüggően is olvashatjuk. Noha a csodás kötet tartalmi megítélése inkább a téma szakértőire hárul, a laikus olvasóknak mindenképpen új ismeretekkel és nagy gyönyörűséggel szolgálhat.

Hasonló összefoglaló művek egyéb-

nével fémjelzett *Héber kútforrások Magyarországon és a magyarországi zsidóság történetéhez* című kötetének megjelentetését. A mű **Kohn Sámuel** azonos című gyűjteményének átdolgozott, bővített változata – bár az eredetinek is létezik reprint kiadása. Ez a könyv igazán csak a kutatók és a témában meg lehetőségek járatos olvasók érdeklődésére tarthat igényt, hiszen a szerzők, szerkesztők számos eredeti héber szöveget is közölnek.

Igaz, régebbi kiadásról van szó, ám a visszhang hiánya megköveteli, hogy szót ejtsünk **Jiri Langer** *Kilenc kapu*. *A haszidok titka* című művéről, amely ugyancsak a Kalligramnál látott napvilá-